

İSLÂM MEDENİYETİNİN KURUCU NESLİ

SAHÂBE-III

–Sahâbe ve Dirâyet İlimleri–

Tebliğ ve Müzâkereler

Tartışmalı İlmî Toplantı
30 Eylül - 01 Ekim 2017

Sakarya Üniversitesi
Kültür ve Kongre Merkezi

İstanbul 2018

İSNÂAŞERİYYE İMÂMİYYE'SİNE GÖRE HADİS VE SÜNNETİN KAYNAKLARI

İbrahim KUTLUAY*

Giriş

İsnâaşeriyye İmâmiyye'sini Ehl-i sünnet'ten ve diğer mezheplerden belirgin bir şekilde ayıran ve mezhebin alâmet-i fârikasını teşkil eden kavram ve unsurlar; Ehl-i beyt, imâmet, velâyet, ismet inancı, imamların bilgi kaynakları, ashâbın fazileti, takıyye, şefaât, Mehdî el-Muntazar inancı şeklinde sıralanabilir. Şiî hadis kaynaklarında yer alan mezkûr konulardaki rivâyetlerin hem Şîa akîdesinin oluşumunda hem de sünnet anlayışında önemli bir rolü bulunmaktadır.

Herşeyden önce İsnâaşeriyye'ye göre hadis ve sünnetin kaynağının isabetli bir şekilde tespit edilebilmesi için dikkat edilmesi gereken ilk husus, hadis ve sünnetin sadece Rasûlullah'ın (s.a.v.) söz, fiil ve onaylarından ibaret olmadığı, aynı şekilde Ehl-i beyt diye nitelenen Ali, Fâtıma, oğulları Hasan, Hüseyin ve onun soyundan gelen diğer dokuz imamla birlikte toplam on iki mâsum imamın¹ söz fiil ve onaylarının da aynı şekilde sünnet/hadis² olarak kabul edildiğidir. Bundan dolayı bir rivâyetin müntehâsının Allah Rasûlü olması ile on iki imardan birisi olması arasında pratikte hiçbir farkın olmadığı görülmektedir. Her iki rivâyet de merfûdur ve huciyet bakımından aynı derecede olup bağlayıcıdır; zira peygamberler vahiy aldıkları gibi, mâsum on iki imam *muhaddes* olup aynı kaynaktan yani Allah Teâlâ'dan ilham almaktadır.³ Ayrıca Rasûlullah'ın (s.a.v.) kendisine verilen ilmi Ali'ye (r.a.) olduğu

* Prof. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Hadis ABD Öğretim Üyesi, i_kutluay@yahoo.com

¹ bk. Algar, "Çârdeh Mâsum-i Pâk", *DİA*, VIII, 277; Kummî, *Tefsîru'l-Kummî*, II, 44-45; Hârisî, *Vusûlü'l-ahyâr*, I, 348.

² Hz. Ali'ye nisbet edilen bir rivâyete göre "Sünnet iki nevidir: İlki, uyulması farz olan, kişiyi hidayete sevk eden ve terkedilmesi dalâlet olan sünnet; ikincisi farz olmayan ve terk edilmesinin kişiyi dalâlete düşürmediği belirtilen sünnet." bk. Küleynî, *el-Kafl*, I, 42.

³ Mevânî, *Doctrine of Imamate in Twelver Shi'ism*, s. 49-50.

gibi aktardığı, böylece Hz. Peygamber'in, hatta bütün peygamberlerin ilminin Hz. Ali'ye ve diğer mâsum imamlara intikal ettiği ileri sürülmektedir.⁴ İsnâaşeriyye'ye göre bu mânada imam, diğer peygamberlerin ve önceki imamların ilmini tevârüs ettiği⁵ nübüvvet bakımından peygamber daha üstün olsa da "ilim bakımından" mâsum imamın daha ileri seviyede olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Diğer taraftan İsnâaşeriyye'de sünneti tamamen reddeden yoksa da imamların *ahbârının* Kur'ân karşısındaki konumu tartışmalıdır. Bazı İsnâaşerî ulemâ, vahiy alma durumu hariç, mâsum imamın peygamberin yetkisini haiz olduğu görüşünü savunurken diğer bazıları "Bugün size dininizi tamamladım..."⁶ mealindeki âyeti delil göstererek bunu kabul etmemiştir.⁷ Bu noktada Ahbârî ve Usulîler arasında birtakım anlayış farklarının bulunduğu, Ahbârîler'in *Kütüb-i Erbaa'* da yer alan rivâyetlerin kat'i olduğu görüşünü benimsedikleri ve dinin kaynağını Kitap ve sünnet olarak değerlendirdikleri, Usulîler'in ise söz konusu kaynakların kat'i olduğuna itiraz ettikleri, Kitap ve sünnete icmâ' ve aklı da ekleyerek dört delili kabul ettikleri belirtilmelidir.

Çalışmamızın ikinci kısmını, İsnâaşeriyye İmâmiyye'sine göre Allah Rasûlü'nün hadislerinin ve sünnetinin sonraki nesillere nasıl intikal ettiği ve bu konuda ashâbın rolünün belirlenmesi oluşturmaktadır. Müstakil çalışmalar yapıldığı "Şia isnad sistemi"⁸ diye özetlenebilecek olan bu meselede, İsnâaşeriyye ile Ehl-i sünnet arasındaki temel farklılıkların imâmet meselesi, mâsum imamlara belirlenen statü ve sahâbenin adaleti problemi olduğu söylenebilir. Çalışmamızın ana konusunu, Allah Rasûlü'nün hadislerinin ve sünnetinin kaynağından ziyade "mâsum imamlar" açısından sünnetin kaynaklarının tespitidir. Bu mesele imamların unutmaya maruz kalıp kalmadıklarına ve ismetinin mahiyetine, mâsum imam-ilham, imam-sünnet ilişkisine temas etmeyi zaruri kılmaktadır. Bununla beraber bizatihi Rasûlullah'tan (s.a.v.) hadis işiten Ehl-i beyt mensupları kanalıyla gelen rivâyetlerin miktarı, mahiyeti ve İsnâaşeriyye itikadının teşekkülündeki ağırlığı, Ehl-i beyt'ten olmayıp da ta'dil ettikleri sahâbîlerden nakledilen rivâyetlerin mahiyeti, bunların İsnâaşeriyye itikadında nasıl bir yer tuttuğu üzerinde durulması gereken hususlardır. Aşağıda Ehl-i beyt'ten olmayıp da ta'dil edilen

⁴ Küleynî, *el-Kafi*, I, 132.

⁵ Küleynî, *el-Kafi*, I, 164.

⁶ el-Mâide 5/3.

⁷ Hubbullah, *Nazariyyetü's-sünne*, s. 548.

⁸ Kuzudîşli, Bekir, *Şia'da Hadis Rivâyeti ve İsnad*, BSR Yayıncılık, İstanbul 2011.

sahâbîlerden nakledilen rivâyetlerin mahiyeti değerlendirilecek, ayrıca İsnâaşeriyye her ne kadar on civarında sahâbîyi âdil saymışlarsa da pratikte bunlardan gelen rivâyetlerin sayısının pek az olmasının sebeplerine değinilecektir.

“Hadis ve sünnetin kaynakları” derken konuyu, a) Hz. Peygamber açısından, b) Mâsum imamlar açısından olmak üzere iki farklı kategoride değerlendirmek daha isabetli olacaktır. Kaynaktan kastımız, Hz. Peygamber’in söz, fiil ve onaylarının dayandığı merciidir.

Hz. Peygamber Açısından Hadis ve Sünnetin Kaynakları

Bir fikir ve mukayese imkânı vermesi bakımından önce Ehl-i sünnet’e göre hadis ve sünnetin kaynaklarını kısaca işaret etmek yerinde olacaktır. Bunları ilâhî kaynaklar ve beşerî kaynaklar şeklinde ikiye ayırarak değerlendirmek mümkündür.

Sünnetin ilâhî kaynakları:

- a) Vahiy,
- b) Cebrail,
- c) Hikmet,
- d) Hz. Peygamber’in rüyalarıdır.

Sünnetin beşerî kaynakları ise,

- a) Hz. Peygamber’in içtihatları,
- b) Kıyas, akıl, zan ve tahmin,
- c) Hz. Peygamber’in mizacı ve toplumun kültürü,
- d) Kültür, gelenek ve tecrübe,
- e) Sahâbe görüşü, içtihadı ve rüyası” şeklinde sıralanabilir.⁹

Şîa’ya Göre Mâsum İmamlar Açısından Hadis ve Sünnetin Kaynakları

Hadis ve sünnet bazen eş anlamlı kavramlar olarak kullanılsa da İsnâaşeriyye’ye göre sünnet; öncelikle “kavl (söz), fiil ve takrîr (onay) bakımından Rasûlullah’ın davranış biçimi” olup bunlar ya asâleten Rasûlullah’a aittir ya da mâsum imamlar tarafından niyâbeten ondan nakledilmiştir.¹⁰

⁹ Erul, “Hadis Problemleri”, *Hadis*, s. 557.

¹⁰ Basrî, *el-Mukniatü'l-enîse*, II, 20-21.

İsnâaşeriyye'ye göre Rasûlullah'tan nakledilenlerle birlikte imamlardan nakledilen "her söz, fiil ve onayları"nın da hadis olarak değerlendirildiği dikkate alındığında, söz konusu mezhep açısından da sünnetin kaynakları, "ilâhî" ve "beşerî" olmak üzere iki ana başlık altında değerlendirilebilir. Sadece imamlar söz konusu olduğunda "dinî meselelerle ilgili" sünnetin ilâhî kaynakları "ilhamla sınırlı"dır. Beşerî kaynaklara gelince bunlar:

Mâsum imamın dinî-dünyevî bütün söz, fiil ve tasviplerinin sünnet kabul edildiği göz önüne alınırsa bunlar a) İmamın içtihatları, b) Kıyas, akıl, zan ve tahmin, c) İmamın mizacı ve toplumun kültürü, d) Gelenek ve tecrübe şeklinde sıralanabilir. Aksini gösteren delil ve örnekler¹¹ olmakla beraber, bilhassa şer'î konularda imamların hiç kimseden ilim öğrenmedikleri iddiasına itibarla¹² "şer'î konularda" imamın aşhâbının ictihad ve rüyalarının kaynak değerinin olmadığı söylenebilir. Dar kapsamlı bir çalışmada bütün bu başlıkları ayrı ayrı ve geniş biçimde ele alma imkânı olmadığından aşağıda sadece imamın ilhama mazhar olması ve içtihatları üzerinde durulacaktır.

a. Sünnetin İlâhî Kaynakları: Vahiy ve ilham

İsnâaşeriyye İmâmiyye'sinde sünnetin en önemli kaynağı, peygamber açısından (her çeşidiyle) "vahy", peygamberle aynı kaynaktan beslenen mâsum imam söz konusu olduğunda ise "ilham"dır. Bundan dolayı İsnâaşeriyye'nin yaklaşımına göre, vahye mazhar olan ve ilâhî murâkabe altında bulunan Hz. Peygamber'in sözleri, son tahlilde Allah Teâlâ'nın sözü olmaktadır. Mâsum imamlar ise peygamberlerden farklı olarak vahiy değil ilham alırlar.¹³ Nitekim Ca'fer es-Sâdık'ın (ö. 148/765) Rasûlullah'a nisbet ettiği bir rivâyette imamın ilhamla konuştuğu belirtilmektedir.¹⁴ Bu sebeple imamlara nisbet edilen rivâyetleri ifade etmek üzere daha çok *ahbâr* terimi kullanılır.

İsnâaşeriyye itikadında Allah Rasûlü'nün aldığı vahyin Kur'ân'dan ibaret olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Kadir gecesinin her senede yer aldı

¹¹ Muhammed el-Bâkır'ın Câbir b. Abdillâh'tan rivayette bulunması gibi. Keşşî, *Ricâl*, I 224 (Kum 1404/1984). Ancak buna da "Asıl Câbir, Muhammed el-Bâkır'dan ilim öğrenmiştir" şeklinde itirazda bulunulmuştur. Geniş bilgi için bk. Kuzûdîşî, *Şîa'da Hadis Rivâyeti ve İsnad*, s. 104-115.

¹² İmâmîlerin çoğunluğuna göre mâsum imam müstakil bir şâri'dir. Rasûlullah'ın sözü il imamın kavli çelişse imam esas alınır.

¹³ Şîî ulemâ, imamların ilham aldıklarına Hızır'ın (el-Kehf 18/66) ve Âsîf el-Berhiyâ'nı (en-Neml 27/40) ilham almasını delil olarak getirmişlerdir.

¹⁴ Küleynî, *el-Kaîf*, I, 33.

ğı ve bu gecede o seneye ait bazı iş ve emirlerin indirildiği,¹⁵ bu cümleden olarak Rasûl-i Ekrem'den sonra kimin halife olacağını ve Ali'nin neslinden "on bir imam"ın bu şekilde ilâhî emirle tayin edildiği Ali'nin (r.a.) sözüne dayanılarak¹⁶ ileri sürülmektedir.

Bu noktada "mâsum imamların bilgi kaynakları" meselesi gündeme gelmektedir. İsnâaşeriyye'ye göre "şer'î konularda" imamların bilgi kaynağı ilâhî olup onlar istediğinde kendilerine öğretilmektedir.¹⁷ Meselâ Kadir gecesinde Kur'ân'ın tefsiri Rasûlullah'a (s.a.v.) indirilmiş, bu ilim Ali'ye de aktarılmıştır.¹⁸ İmamların Rasûl-i Ekrem'in vârisleri olduğu, hatta diğer bütün peygamberlerin ilminin onlara intikal ettiği kabul edilir. Ayrıca imamlar *muhaddes* ve *müfahhemdirler*,¹⁹ bilgi onların kalbine ilham edilir. İmamlar kalplerine ilkâ edilen bu bilgi sayesinde insanların dinî problemlerine çözüm getirebilirler. Bunun sonucu olarak imamların sözleri Allah Rasûlü'nün sözleri, Allah Rasûlü'nün sözleri de Allah Teâlâ'nın sözü konumundadır.²⁰ Bundan dolayı bir rivâyet hangi mâsum imamdan işitilirse işitilsin önceki imam veya imamlara isnad edilebilir. Nitekim Ca'fer es-Sâdık'a 'Senden işittiğimiz bir hadisi baban Muhammed el-Bâkır'a veya ondan işittiğimizi sana isnad edebilir miyiz?' diye soran birine imamın '*Fark etmez, ancak babama isnad etmen daha çok hoşuma gider*' dediği nakledilmiştir.²¹ Netice itibariyle imamların sözleri (ahbâr) Hz. Peygamber'in sözü gibi huccet olup onlarla amel edilmesi zaruridir.²² İsnâaşeriyye'ye göre, dinî ilmin ve özellikle dinî konularla ilgili sünnetin ilâhî menşeli olduğu anlaşılmaktadır.

Sünnetin hucciyetinin en önemli delillerinden olan ismet özelliği²³ gereği, Hz. Peygamber'in "dini tebliğle ilgili" bütün söz ve fiilleri huccettir.²⁴

¹⁵ Mevânî, *Doctrine of Imamate in Twelver Shi'ism*, s. 50.

¹⁶ Küleynî, *el-Kâfî*, I, 166; krş. I, 113.

¹⁷ Küleynî, *el-Kâfî*, I, 153.

¹⁸ Küleynî, *el-Kâfî*, I, 252.

¹⁹ Küleynî, *el-Kâfî*, I, 161. Ehl-i sünnet'te de *muhaddes* anlayışı ile ilgili bk. Buhârî, "Enbiyâ", 54. Şu farkla ki *muhaddes* olanın verdiği bilgi bağlayıcı değildir. Bk. Kuzudişli, "Şia ve Hadis", *Hadis*, s. 626.

²⁰ Küleynî, *el-Kâfî*, I, 31. Ca'fer es-Sâdık'a fikhî bir meseledeki görüşünü soran biri, daha sonra "Ya şöyle şöyle olursa senin görüşün nedir?" dediğinde imam "Sana bir meselede bir görüş belirttiğimde o benim değil Rasûlullah'ın görüşüdür" dediği rivayet edilmiştir. Küleynî, *el-Kâfî*, I, 35; Tûsî, *Mebûsât*, I, 2.

²¹ Küleynî, *el-Kâfî*, I, 30; Hârisî, *Vusûlü'l-ahyâr*, I, 446.

²² Bu konudaki rivayetler için bk. Meclisî, *Bihâr*, XL, 205; Özpınar, *Şia Hadis Tarihinin Teşekkül Dönemi*, s. 76.

²³ Hubbullah, *Hucciyetü's-sünne*, s. 332.

²⁴ Hubbullah, *Hucciyetü's-sünne*, s. 225.

O, tebliğinde sehv ve unutmadan korunmuştur, ondan sâdır olan emirler Allah Teâlâ tarafından kendisine haber verilmiştir.²⁵ İsnâaşeriyye'ye göre mâsum olduğu kabul edilen imamlar da aynı kategoride değerlendirilir. Dini tebliğle alâkalı olmayan tıp, şifalı bitkiler gibi hususlarda Rasûl-i Ekrem bilgisini "Allah'a nispet etmediği ya da emir şeklinde bağlayıcı bir üslupla söylemediği takdirde" bu huccet değildir.

b. Hadis ve Sünnetin Beşerî Kaynakları

Sünnetin beşerî kaynaklarından ilki içtihat olup bunu, Rasûl-i Ekrem (a.s.), mâsum imamlar ve İsnâaşerî ulemâ açısından olmak üzere, üç grupta mütalaa etmek isabetli olacaktır.

ba. İctihat

İsnâaşeriyye, prensip olarak Rasûlullah'ın içtihat ettiğini kabul eder.²⁶ Şer'î konularda Rasûl-i Ekrem'in bazı içtihat ve uygulamaları sebebiyle Allah Teâlâ tarafından uyarılması,²⁷ bunların vahye dayanmadığını gösterir. Allah Rasûlü'nün içtihat etmesinin caiz olmadığını iddia etmek üzere başvuru nakli²⁸ ve akli delillerin bunun zıddına karşı getirilen deliller karşısında yeterli olmadığı görülmektedir.

İsnâaşeriyye'ye göre imamların içtihat ettikleri ya da içtihat etmedikleri şeklinde iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. İlk görüşü benimseyenler, Allah Rasûlü içtihadıyla hareket ettiğine göre, özellikle "dünyevî hususlarda" aynı durumun imamlar için de söz konusu olacağına dayanmışlardır. Ancak özellikle "dünyevî hususlarda"²⁹ imamların unutma ve yanlışlarının mümkün vaki olduğu³⁰ dikkate alındığında, imamların dünyevî meselelerle ilgili görüş ve tasarruflarının ilhama değil kendi tercihlerine dayandığı sonucu çıkar. Ni tekim Saffâr'a göre Rasûlullah'ta (s.a.v.) olduğu gibi imamların, dinî konularda sehvi caiz değildir; ancak onlar dünyevî konularda yanlış olabilirler.³¹ Bununla beraber imamın dinî ya da dünyevî hususlarda yanlışını *bedâ* ve *ta kyye* ile izah etmeye çalışanlar da vardır.

²⁵ Hubbullah, *Hucciyetü's-sünne*, s. 332.

²⁶ Hubbullah, *Hucciyetü's-sünne*, s. 482, 746.

²⁷ el-Enfâl 8/67; Abese, 80/1-7 gibi.

²⁸ en-Necm 53/3-4.

²⁹ Ali'nin Rasûlullah'tan öğrendiklerini unutmayacağına dair bk. Küleynî, *el-Kafl*, I, 38.

³⁰ İmamların kendilerine güvenip vekil olarak tayin ettikleri bazı vekillerin fâsık ve hâi çıkması gibi.

³¹ Saffâr, *Besâirü'd-derecât*, s. 66-71.

Bazıları ise mâsum imamlar için içtihadı caiz görmez. Meselâ Hz. Ali'nin "Biz Allah'ın kitabında ve şu Sahife'de olan ilimden başkasını bilmeziz"³² dediği şeklindeki rivâyete bakılırsa imamların dinî hususlarda içtihat ve reyleriyle hareket etmedikleri anlaşılmaktadır.³³ Bundan dolayı "Nebî asrı"ndan sonra imamların içtihat etmedikleri kaydedilmektedir.³⁴ Bu görüşü savunanlara göre Allah Teâlâ, ümmetin ihtiyacı olan her şeyi Kitabında indirmiş, sünnet de Kitabı beyan etmiştir.³⁵ Bundan dolayı Kur'ân ve sünnete vâkıf olan imamlar, ihtiyaç duyulan dinî hükümleri bu ikisinden elde ederler. Nitekim Ca'fer es-Sâdık, *Câmia*'nın helal ve harama dair hükümleri topladığını,³⁶ dinî hükümlerin kıyasla elde edilmeyeceğini ifade etmiş,³⁷ rey ve içtihadı izin vermemiştir. Bütün bunlarda vurgu, hep Kitap ve sünnetle amelidir.³⁸ Şîfî kaynaklardaki bazı rivâyetler, İslâm hukuk sisteminde "rey" diye tabir edilen bağımsız içtihadta bulunmayı yasaklamaktadır. Erken dönemde hukûkî mânada içtihat kelimesi, reyî de içine alan "şahsî içtihat/hüküm verme" anlamında kullanılıyordu. Söz konusu rivâyetler, VI. (XII.) yüzyıla kadar içtihat kelimesini kullanmanın niçin hoş karşılanmadığını, Şîfî kaynaklardaki içtihadı yönelik itirazları ve Nevbahî (ö. 310/922), Abdullah b. Abdurrahman ez-Zübeyrî ve Ebü'l-Kâsım Ali b. Ahmed el-Kûfî gibi erken dönem Şîfî ulemânın içtihadı niçin karşı çıktıklarını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Ayrıca "imamlar dönemi"nde onlardan nakledilen rivâyetlerde, içtihat ve müçtehit kavramlarına rastlanmadığı gibi imamlar müçtehit olarak da bilinmezler.³⁹ Nitekim Şeyh Sadûk (ö. 381/991) istihraç, istinbat ve istidlale dayanan bir ilmi değil, Allah'ın muradını açığa çıkaran yakın ilmi öne çıkarmış, Şeyh Müfid (ö. 413/1022) bütün hükümlerin delillerinin Kitap, sünnet ve mâsum imamların sözlerinde aranması gerektiğini savunmuş, Şerîf el-Mürtezâ (ö. 446/1044) da içtihadın bâtl olduğunu ifade etmiştir.⁴⁰ Nevbahî ve Abdurrahman b. Zübeyr gibi Şîfî kelâmcılar da içtihadın geçersiz olduğunu savunmuşlardır.⁴¹ Saffâr'ın İmam Ca'fer es-Sâdık'ın sözü olarak kaydettiği

³² Saffâr, *Besâirü'd-derecât*, s. 522.

³³ Meselâ Şîfî âimlerden Fazl b. Şâzan (ö. 259/873) ilhamı kabul etmez. bk. Bayhom-Daou, "The Imam's Knowledge and the Quran", s. 193-194.

³⁴ Hubbullah, *Hucciyyetü's-sünne*, s. 747..

³⁵ Küleynî, *el-Kafl*, I, 35.

³⁶ Küleynî, *el-Kafl*, I, 34.

³⁷ Küleynî, *el-Kafl*, I, 33, 141, 143.

³⁸ Küleynî, *el-Kafl*, I, 41.

³⁹ Liyakat, *A Brief History of İjtihad in Twelver Shi'ism*, s.1.

⁴⁰ Küleynî, *el-Kafl*, I, 141.

⁴¹ Hossein Modarressi, *An Introduction to Shi'i Law*, s. 30.

rivâyette, helal ve haram dair bilgilerin kaynağının mâsum imamlar nezdinde aynı olduğuna dikkat çekilir.

“Ulemânın içtihadı”na gelince bunda da iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. X. (XVI.) asra kadar hâkim olan Kum merkezli Ahbârîler (Ehl-i hadîs/Gelenekçiler), imamın yokluğunda da içtihad ihtiyacı olmadığını savunmuşlardır.⁴² XI. (XVII.) yüzyılda Muhammed Emin el-Esterebâdî'nin (ö. 1035/1626) öncülüğünde, ortaya çıkan “ikinci Ahbârîlik hareketi”, içtihadı reddettiği gibi, Kur'ân ve sünnetten ziyade imamların ahbârına dayalı bir metodolojiyi savunmuş, müçtehidleri reddederek mâsumdan başkasının *takli* edilemeyeceğini iddia etmiştir.⁴³

Bu konudaki diğer bir görüş imamların içtihadı başvurdukları ashâbın akli kullanmaya teşvik ettikleridir. Öyle ki bazı durumlarda imamlar akıl metodunu kullanmışlar, tâbilerine hukukî kurallara dayalı olarak nas hüküm çıkarılacağını öğretmişler,⁴⁴ tâbilerini akıllarını kullanmaya teşvik etmişlerdir. İmamlar kendi zamanlarında diğer mezhep ve fırka mensuplarıyla kelâmî tartışmalara giren tâbilerini övüp onları bu konuda cesaretlendirmişlerdir. İmamlar hukukî meseleleri açık bir şekilde açıklamış ve genel prensipleri belirlemişlerdir. Nitekim bazı rivâyetlerde imamların ashâbının, hakları da Kur'ân'da ve sünnette açık hüküm bulunmayan meselelerde kıyasa başvurdukları, bazılarının rey metodunu kullandıkları nakledilmektedir.⁴⁵

Umerî ve İbn Cüneyd el-İskâfî IV. (X.) asırda içtihad kapısını açmayı çalışmışlarsa da başarısız olmuşlardır. Şeyh et-Tûsî (ö. 460/1068) ise önce içtihadı reddedenlerden olup bunun yerine kıyas ve rey tercih etmiştir. (Rasûlullah (s.a.v.) hayatta iken ashâbın içtihadının geçersiz olduğunu savunmuştu)⁴⁶ daha sonra Ehl-i sünnet ulemâsının Şîa fıkına ve usûlüne yönelik baskınları sebebiyle içtihad, rey ve kıyasın gerekli olduğu görüşünü benimsemiştir.⁴⁷ Bu çerçevede Muhakkık Hillî (ö. 675/1277), yeğeni ve talebesi olan Allâme Hillî (ö. 725/1325) ve Şehîdü'l-Evvel (ö.786/1384) gibi Şîi ulemâ içtihadı savunanlardandır. Usûlî âlim Muhammed Bâkır el-Bihbehânî (ö. 1204/1790-1) de imamın gaybeti sırasında yegâne çözümün içtihad olduğu görüşünü savunmuştur.

⁴² Liyakat, *A Brief History of Ijtihad in Twelver Shi'ism*, s. 5.

⁴³ Liyakat, *A Brief History of Ijtihad in Twelver Shi'ism*, s. 11, 12.

⁴⁴ Küleynî, *el-Kâfî*, III, 83-88; Hur el-Âmilî, *Vesâilü's-Şîa*, II, 538-9, 542, 546, 547-Modarressi, “Rationalism and Traditionalism in Shî'î Jurisprudence”, s. 147.

⁴⁵ Modarressi, “Rationalism and Traditionalism in Shî'î Jurisprudence”, s.143.

⁴⁶ Tûsî, *'Uddetü'l-usûl*, II, 733.

⁴⁷ Tûsî, *el-Mebcut*, (Mukaddime) I, 2.

rüşünü benimsemiştir. XIII. (XIX.) yüzyılın başından itibaren Usûlîler hâkimiyeti ele geçirmişler ve hatta bu *merc-i taklîde* evrilmiştir.⁴⁸ Ca'fer Sübhânî, İslâm'ın kıyamete kadar baki olmasının içtihat kapsının devamlı olarak açık olmasıyla mümkün olacağını ifade ederek⁴⁹ meseleyi özetlemektedir.

Fukahâ ise imamın görüşünü nakletmek, imamın koyduğu küllî kaideye göre fetva vermek, genel olanı tahsis, mukayyet olanın genellik ifade ettiğini belirterek bir konudaki umum ya da husus bildiren haberlerin hangisiyle amel edileceğini belirtmek ve iki zıt haber olduğunda bunlardan birini tercih etmek suretiyle dört şekilde fetva vermektedir.⁵⁰

Hülâsa içtihat, Usûlîler'e göre sünnetin kaynakları arasındadır ve bu günümüzde hâkim görüşü temsil etmektedir. Ancak içtihat; ictihâd-i şer'î (nassa dayanan içtihat) ve ictihâd-i akfî (akla dayanan içtihat) diye ikiye ayrılmış, ilki caiz görülmüştür.⁵¹ Yeni çıkan problemlere çözüm bulabilmek için müteakip dönemde Usûlîler içtihadın kaçınılmaz olduğunu savunmuşlardır.⁵² Öyle ki Ahbârîler aksini düşünse de Usûlîler'e göre Şîî ulemâ "ictihat" edebilir; hatta bir müçtehidin ne kadar büyük olursa olsun başka bir müçtehidi hukukî konularda taklid etmesi caiz değildir.⁵³ Nitekim çağdaş Şîî âlimlerden Ca'fer es-Sübhânî, Şîa'da fıkın temelini Kitap, sünnet, akıl ve icmâ' olduğunu⁵⁴ vurguladıktan sonra, Ehl-i sünnet'te VII. (XIII.) yüzyıldan itibaren içtihadın dondurulduğunu iddia etmiş, Şîa'da ise içtihadın devam ettiğini savunmuştur.⁵⁵

Sahâbe içtihat, söz ve fiillerine gelince, Şîî ulemâ "Ehl-i beyt'in sünneti"nin delil olduğu görüşünü benimsemiş⁵⁶ ve *Sekaleyn hadisi*⁵⁷ bu noktada en iknâ edici delil sayılmıştır. Bununla birlikte Ehl-i sünnet âlimlerinin kabul ettiği diğer bir kaynak olan sahâbe içtihat/söz ve fiilleri ise İsnâaşeriyye'de genel olarak huccet kabul edilmez. Onlara göre buna dair Kur'ân ve Sünnet'ten delil olmadığı gibi, sahâbe aralarındaki ihtilaflarda kendileri böyle bir şeyi iddia etmemişlerdir. İsnâaşeriyye'ye göre ashâb, mâsum olmadıklarına göre onların söz ve fiilleri huccet olmaz; ancak sahâbeden Hz. Ali, Fâtıma, Hasan

⁴⁸ Liyakat, *A Brief History of Ijtihad in Twelver Shi'ism*, s. 9 vd.

⁴⁹ Sübhânî, *Doctrines of Shii Islam*, s. 90.

⁵⁰ Gureyfi, *Kavâidü'l-hadîs*, III, 198-200.

⁵¹ Liyakat, *A Brief History of Ijtihad in Twelver Shi'ism*, s. 9.

⁵² Hossein Modarressi, *An Introduction to Shi'i Law*, s. 30.

⁵³ Modarressi, "Rationalism and Traditionalism in Shi'i Jurisprudence", s. 143.

⁵⁴ Sübhânî, *Doctrines of Shii Islam*, s. 177.

⁵⁵ Sübhânî, *Doctrines of Shii Islam*, s. 183.

⁵⁶ Hubullah, *Hucciyetü's-sünne*, s. 746.

⁵⁷ Küleynî, *el-Kâfi*, I, 177; II, 571.

ve Hüseyin'den ibaret mâsumlar bundan istisnâdır. Ehl-i sünnet âlimlerinin benimsediği görüşe göre, "nas dönemi"ne yakın olduklarından sahâbe görüşleri sahâbe olmayanlara göre tercih edilebilirse de, çağdaş Şîî araştırmacılar dan Haydar Hubbullah'ın ifade ettiği gibi, içtihatları hususunda sahâbenin diğer insanlardan farkları yoktur.⁵⁸ Onun bu ifadelerinden ortaya çıkan netice mâsum olmayanların görüşlerinin sünnete mesned olamayacağıdır.

bb. İstişare, İcmâ' ve Kıyas

İhtilâflı olan diğer bir kaynak da istişaredir. Rasûlullah, hakkında vahi olmayan hususlarda ashâbı ile âyetteki⁵⁹ emir gereği istişare etmiştir. "İşlerin aralarında şûra ile olduğu"nu vurgulayan âyetten⁶⁰ anlaşılan, Allâ Rasûlü'ne ashâbıyla istişarenin emredildiğidir. Bunun bir ihtiyaçtan değil kendilerine bir rahmet ve lütuf olarak emredildiği iddia edilmişse de bu görüş kabul görmemiştir.⁶¹

Fakîhlerin icmâına gelince, İsnâaşeriyye'ye göre o sadece mâsum imamların sözlerini keşfetmede muteberdir. Rey makbul olmadığı gibi kıyas müstakil bir delil kabul edilmez, o ancak mâsumun sözünü keşfetmeye yarar. Örf, bağımsız bir kaynak olmasa da bir meseleyi aydınlatmak için geçerlidir.

Mâsum İmamların Sünnetin Kaynakları Arasında Kabul Edilmesinin Sebepleri

a. Seçilmiş Kişi ve Aile İnancı: Ehl-İ Beyt

İsnâaşeriyye'ye göre nasla belirlenen mâsum imam inancının kaynağına isabetli bir şekilde tespit ve tahlil edebilmek için bunda kadîm Fars ve İrân Ârâmî kültürlerinde⁶³ mevcut olan ve Güney Arabistan'da hüküm süren krallıklarda rastlanan "karizmatik lider", "beşer üstü varlık" gibi anlayışların teriminin olup olmadığını dikkate almak gerekir.⁶⁴ Şîî inançta seçilmiş bir kişi aile söz konusudur. Eski Fars ve Ârâmî kültüründe de temelleri bulunan inancın İsnâaşeriyye'ye bir şekilde tesir ettiği, daha sonra buna Şîî ulemâ

⁵⁸ Hubbullah, *Hucciyetü's-sünne*, s. 367.

⁵⁹ Âl-i İmrân 3/159.

⁶⁰ eş-Şûrâ 42/38.

⁶¹ Hubbullah, *Hucciyetü's-sünne*, s. 424.

⁶² Muzaffer, *Usûlü'l-fıkh*, s. 85.

⁶³ Watt, *Islam and The Integration of Society*, s. 109.

⁶⁴ Watt, *Islam and The Integration of Society*, s. 105-106; ayrıca bk. Kutluay, "İlyenî'nin *el-Kâfî* Adlı Eserinde Hz. Ali İle İlgili Bazı Rivâyetlerin Tenkîti ve Değerlendirilmesi", s. 12.

Kur'ân'dan ve imamlara nisbet edilen *ahbâr*dan söz konusu inançlarına temeller bulmaya çalıştıkları göze çapmaktadır.

Ehl-i sünnet âlimleri, peygamberlerin *ıstifâ* edildiğini ve Allah Rasûlü'nün Ehl-i beyt'inin faziletini asla inkâr etmez;⁶⁵ ancak problem Şîa'nın vasî inancıyla imâmeti, ilim vb. faziletleri tevârüs yoluyla tek bir soya hasretmesidir. Zira sadece soydan kaynaklanan, iman ve takvaya dayanmayan fazilet iddiasını Kur'ân, Hz. Nûh'un iman etmemiş olan oğlunu "senin ehlinden değil"⁶⁶ diyerek, Hz. Nûh ve Lût'un hanımlarını "kocalarının getirmiş olduğu davaya ihanet ettikleri için ateşe girdiklerini" belirterek⁶⁷ temelden reddetmektedir. Kur'ân, objektif bir ölçü getirerek üstünlüğü kesbî olan iman ve takvâya bağlamaktadır.⁶⁸ Selmân el-Fârisî'nin Ehl-i beyt'ten sayılması⁶⁹ bunun en bariz örneğidir. Ne var ki İsnâşeriyye'de, imâmetin babadan oğula geçtiği görüşünü benimsetmek için Hz. Hasan ile Hüseyin'den sonra imâmet nassa dayandırılmıştır.⁷⁰

b. İmamların Allah Tarafından Tayin Edilmeleri ve Üstün Özelliklere Sahip Olmaları

İmamların Allah Teâlâ tarafından tayin edildiğini ve imamın mâsum olması gerektiğini ileri süren İsnâşeriyye'ye göre⁷¹ onlar ilahî korumayla mâsumdurlar.⁷² Onların bu itikadı benimsemeleri, "Allah tarafından tayin edilmiş imam nazariyesi"ni haklı gösterip kuvvetlendirmek ve imamlara kutsiyet kazandırmak şeklinde izah edilebilir.

Allah Rasûlü'nün ve diğer peygamberlerin, ayrıca kendi babalarının ilimlerine vâris oldukları iddia edilen imamların⁷³ ilimde otorite sayıldıkları

⁶⁵ Çünkü Ehl-i beyt, yoldan şaşmamamız için bize bırakılan ve Kur'ân'dan sonra zikredilen emanettir. bk. Müsned, V, 181; Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 36. Ancak diğer rivayetlerde Kur'ân'la birlikte "sünnetin" bırakıldığı vurgulanır. bk. Ebû Dâvûd, "Menâsik", 56; İbn Mâce, "Menâsik", 84; Muvatta, "Kader", 3). Geniş bilgi için bk. Öz, "Ehl-i beyt", *DİA*, X, 498-501.

⁶⁶ Hûd 11/45.

⁶⁷ et-Tahrîm 66/10.

⁶⁸ el-Hucurât 49/13.

⁶⁹ Küleynî *el-Kâfi*, VIII, 181

⁷⁰ Öz, "Şîa" *DİA*, XXXIX, 112-113.

⁷¹ Tabersî, *Mecmau'l-beyân*, VII, 560; Tabâtabâî, *el-Mizân fi tefsîri'l-Kur'ân*, Müessesetü'l-â'lemi li'l-matbuat, Beyrut 1973, XVI, 312-313.

⁷² Meclisî, *Bihâr*, XXIII, 104-253; Tabâtabâî, *Mizân*, I, 220.

⁷³ Küleynî, *el-Kâfi*, (Beyrut 1427), I, 164; Saffâr, *Besâirü'd-derecât*, s. 147-151; bk. Bayhom-Daou, "The Imam's Knowledge and The Quran According to al-Fadl b. Shadhan al-Nisaburi", s. 192 vd.

anlaşılmaktadır. Saffâr (ö.290/902), *Besâirü'd-derecât* isimli eserinde imamların özelliklerini, imamlara atfedilen pek çok haberle delillendirmeye çalışmaktadır. Yeryüzünün asla imamsız kalmayacağı kaydedilir.⁷⁴ Ra'd sûresinin 7. âyetinin açıklaması sadedinde Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer es-Sâdık'a nisbet edilen haberlerde Rasûlullah'ın (s.a.v.) "uyarıcı", Hz. Ali'ni ise "hâdî" olduğu,⁷⁵ her asırda hayatta olan imamın bu vazifeyi deruhte ettiği⁷⁶ kaydedilir.⁷⁷ Ayrıca İsnâaşeriyye'de çocuk yaşta babasını kaybedip tabyollarla ilim öğrenme imkânı bulamayan "çocuk imamlar" sorunu, onların iham ve tevârüs yoluyla ilim elde ettikleri şeklinde bir doktrinin geliştirilmesine yol açmıştır.⁷⁸ Öyle ki Saffâr'a göre imamların vahiy almaları caizdir. Onlar, meleklerin konuşmalarını işitebilirler. İmamlar bazı insanların bânını bilseler de bu, imamet için şart değildir. İmamların diğer peygamberlerde üstün olup olmadıklarına gelince onların;

- a) Rasûlullah hariç diğer peygamberlerden efdal oldukları,
- b) *Ulü'l-azm* peygamberler hariç diğerlerinden üstün oldukları,
- c) Hiçbir peygamberden üstün olmadıkları şeklinde üç farklı görüş bulunmaktadır.⁷⁹

İmamların bilgilerini artırmak için Arşa semâvî mirac yapabildikleri Şîa tarafından mucize tabir edilen bazı kerametler gösterdikleri,⁸⁰ illiyyîn i prağından yaratıldıkları nakledilmektedir.⁸¹

c. İmamlara Mâsumiyet Atfının Mahiyeti ve Sonuçları

İsnâaşeriyye'de Ehl-i beyt mefhumu merkezî bir öneme sahip Kur'ân'da Allah Teâlâ'nın, Ehl-i beyt'i her türlü mânevî pisliklerden arıdirmayı murat ettiği beyan edilmektedir. Buna göre İsnâaşerî ulemâ

⁷⁴ Saffâr, *Besâirü'd-derecât*, s. 531.

⁷⁵ Saffâr, *Besâirü'd-derecât*, s. 79.

⁷⁶ Saffâr, *Besâirü'd-derecât*, s. 80.

⁷⁷ Bununla birlikte bu konudaki birtakım aşırı görüşler, yaratma, rızık verme, öldürüp riltme gibi vazifeleri Allah Teâlâ'nın Hz. Muhammed'e ve Ali'ye verdiği (tevfiz) Abdullah b. Sebe tarafından ileri sürülen iddia, âyet (er-Ra'd 13/16) delil getirilerek Ca'fer es-Sâdık tarafından kat'i bir dille yalanlanmıştır. (Sadûk, *İ'tikadât*, s. 100).

⁷⁸ Momen, *The Introduction to Shi Islam*, s. 42 vd.

⁷⁹ Saffâr, *Besâirü'd-derecât*, s. 66-71.

⁸⁰ Bahrânî, *Medînetü'l-meâciz*, VIII, 41; Mevânî, *Doctrine of Imamate in Two Shi'ism*, s. 50; Ancak Şerif el-Mürtezâ, imamların bulutların üstünde yürüdükleri gibi olağanüstü hâllerin bir aslının olmadığını belirterek bunları reddeder. bk. Amir-Mo The Divine Guide in Early Shi'ism, 150, dipnot, 74.

⁸¹ Saffâr. *Besâirü'd-derecât*, s. 50.

imamların ismetini, bilhassa *tathîr* âyeti⁸² ile delillendirdikleri,⁸³ söz konusu âyeti inançlarına temel yapmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca İsnâşeriyye'ye göre bu âyetteki "innemâ" edatı tahsis ifade ettiğinden bu özellik sadece Ehl-i beyt'e hasır. Allah onlardan her türlü kötülük ve günahı devamlı olarak gidermiştir.⁸⁴ Nitekim rivâyetlerde de Ehl-i beyt Hz. Nuh'un gemisine benzetilmiş,⁸⁵ Kur'ân'la beraber onun uyulması gereken ikinci unsur olduğuna dikkat çekilmiştir.⁸⁶ Şîf öğretileri geliştiren Ca'fer es-Sâdık, "ismet doktrini" ile imamların otoritesini daha da pekiştirmiştir.⁸⁷

Öte yandan Allah Teâlâ'nın Ehl-i beyt'i mânen temizlemeyi murat etmesi, onlara bir fazilet katarsa da bu durum, bir grubun mutlak mânada nesiller boyu üstünlüğünün yegâne ölçüsü olmamalıdır. Kur'ân'daki *tathîr* âyeti Ehl-i beyt'le alâkalı olmakla birlikte buradan hareketle imamların mâsumiyeti ve imamda (halife) bu niteliğin şart olduğu sonucunu çıkarmak⁸⁸ isabetli değildir. Kaldı ki Allah Teâlâ diğer mü'minleri de *tathîr* edeceğini haber vermektedir.⁸⁹

İmamların ismetinin bazı sonuçları bulunmaktadır. Onların Rasûlullah'a niyabeten sünnetin kaynaklarından kabul edilmesinin "mâsum imam inancı" ile çok yakın alâkası bulunmaktadır. İsnâşeriyye'ye göre bütün peygamberler, melekler, Allah Rasûlü'nün kızı Fâtıma ve on iki imam mâsumdur. Öyle ki mâsum imamları yalanlayan Allah Teâlâ'yı yalanlamış ve Onu inkâr etmiş, dolayısıyla İslâm'dan çıkmış demektir.⁹⁰ İmamlar ne küçük ne de büyük günah işlerler,⁹¹ Allah'ın emirlerine itaat edip emrine aslâ karşı gelmezler. Onlar kâmil insanlar olup hâl ve işlerinde noksanlık, isyan ve bilgisiz olmakla nitelendirilemezler.⁹²

⁸² el-Ahzâb 33/33.

⁸³ Hârisî, *Vusûlü'l-ahyâr*, I, 351.

⁸⁴ Bk. Tabersî, *Mecmaü'l-beyân*, VII, 560; Tabâtabâî, *Mizân*, XVI, 312-313; Geniş bilgi için bk. Kutluay, "İmâmîyye'ye Göre Sahâbenin Adaleti", s. 83-85.

⁸⁵ Tûsî, *el-Emâlî*, 513.

⁸⁶ Küleynî, *el-Kâfî*, I, 177.

⁸⁷ Öz, "Şîa" *DİA*, XXXIX, 112-113.

⁸⁸ Bk. Kutluay, "Küleynî'nin *el-Kâfî* Adlı Eserinde Hz. Ali İle İlgili Bazı Rivâyetlerin Tenkit ve Değerlendirilmesi", s. 13.

⁸⁹ el-Mâide 5/6, 41; et-Tevbe 9/103.

⁹⁰ Sadûk, *İtikadât*, s. 99.

⁹¹ Genel görüşe aykırı olsa da Kâsım b. Muhammed sebebiyle senedi zayıf olan bir rivâyete göre, imamların da günah işledikleri, ancak tevbe ettikleri ifade edilmiştir. Hüseyin b. Said el-Kûfî, *Kitâbü'z-zühd*, s. 370.

⁹² Sadûk, *İtikadât*, s. 97.

Bu noktada imamların mâsumiyetinin kapsamı, onlara unutmaya ve yanılmaya ârız olup olmayacağı meselesi gündeme gelmektedir. Hemen belirtelim ki bu konu, İsnâaşerî ulemâ arasında tartışmalıdır. Meselâ Şeyh el-Cezâîrî el-İhsâî, mâsum imamların yeme, içme, hastalanıp ilaç kullanma ve uyuma gibi beşeri ihtiyaçları noktasında mâsum olmadıklarını vurgular. O, peygamberlerin, “evlâ olanı terk etme” şeklinde hata edebileceklerini kabul ettiklerini, mâsum imamların terkedilmesi daha uygun olan şeyi işleyebileceklerini belirtir. Ayrıca İhsâî, bunun İsnâaşerîyye’de cumhurun görüşü olduğunu ilave eder.⁹³

Şeyh es-Sadûk (ö. 381/991), hocası İbnü'l-Velîd ve Şeyh et-Tûsî (ö. 460/1067) peygamberlerle mâsum imamlara hata ve unutmaya ârız olabileceğine, Şîa'nın cumhuru ise aksine kâil olmuşlardır. Nitekim Şeyh Sadûk “Allah Rasûlü’nden namazda unutmaya sadır olsaydı dini tebliğde de unutmaya ârız olmuş olurdu; çünkü namaz (vahyi tebliğde olduğu gibi) farzdır. Bu sebeple onun unutmaya söz konusu değildir” şeklinde iddiada bulunan gulât v Mufevvida’yı şiddetli bir dille tenkit etmiştir. O, “Vahyi tebliğ etmek sadece nebîye mahsustur, namaz ise nebî ile diğer insanlar arasında müşterektir” diyerek yukarıda yapılan kıyası isabetli bulmaz. Ancak Şeyh Sadûk’a göre peygamberlerin ve mâsum imamların sehvi Allah’tandır, diğer insanların sehvi ise şeytandır. Şeytanın, peygamberler ve mâsum imamlar üzerinde bir otorite ve hâkimiyeti yoktur. Peygamberlerin uyuması, kul ve beşer olduklarından; zira yanılmama ve uyumama Hay ve Kayyûm olan Allah Teâlâ’yı mahsus özelliklerdendir.⁹⁴

Aynı şekilde Şîî müfessir Tabersî (ö. 548/1153) unutmaya ve yanılmaya peygamberler hakkında “Allah’ın dinini tebliğ konuları”nda caiz olmadığını bunun dışındaki dünyevî işlerde ise mümkün olduğunu belirtmiştir. Ayrıca onlar hakkında da uyuma ve bayılma gibi beşerî hâllerin geçerli olduğunu bunların “istemeden yapılan hata” olarak değerlendirileceğini kaydetmiştir.⁹⁵

Şeyh Müfîd (ö. 413/1022) ise peygamberler ümmetlerine lider ve örnek olduklarından hayatlarının başından sonuna kadar nasıl olup da mâsum sayıldıkları şeklindeki itiraza, “Bi’setten önce hata ve nisyan vaki olsaydı insanlar onlara tâbi olmada tereddüt yaşarlardı, peygamberlikten fayda gerçekleşmezdi” diyerek cevap vermeye çalışmıştır.⁹⁶ Meselâ “Resûl-i Ekrem n

⁹³ İhsâî, *İzâletü'l-vasıyye an mebhâsi'l-isme*, s. 29.

⁹⁴ Sadûk, *Men lâ yahduruhu'l-fakîh*, I, 249-250.

⁹⁵ Tabersî, *Mecmau'l-beyân*, IV, 82.

⁹⁶ Müfîd, *en-Nüketü'l-itikâdiyye*, s. 37.

mazda imam iken yanılıydı, aynı şekilde Ramazan ayında oruçlu iken gün içinde yanılarak yiyip içmesi icap ederdi, ancak bunlar söz konusu değildir” diyerek hadisin râvisi Zülyedeyn’i zayıf bulduğundan bu rivâyeti kabul etmemiştir.

Meclisî-i Evvel’e (ö. 1111/1699) göre, İmâmiyye’nin bu konudaki görüşü peygamberlerden ne büyük ne küçük, ne bilerek ne de unutarak günah sâdır olacağı şeklindedir. O, bu konuda farklı düşünen tek kişinin Şeyh Sadûk ve şeyhi Muhammed b. Hasan b. Velîd olduğunu ifade etmiştir. Söz konusu iki Şîî âlim peygamberlerin unutmalarının değil Allah tarafından unutturulmalarının söz konusu olduğunu ve bunda şeytanın rolünün bulunmadığını vurgulamış, ayrıca mâsum imamlar hakkında aynı esasların geçerli olduğuna dikkat çekmiştir.⁹⁷ Netice olarak mezkûr görüşleri bir bütün hâlinde değerlendirdiğimizde imamların “dünyevî hususlarda” yanılma ve unutmalarının caiz olduğu anlaşılmaktadır.

Sünnetin Sonraki Nesillere İntikal Yolları ve Sahâbe

Şîî ulemâ hadislerin güvenilir yollarla gelmesine önem verdiklerini ileri sürerek ancak mâsumların verdiği haberlere (ahbâr) güvenilebileceğini esas almış, kendilerine göre Ehl-i sünnet’ten farklı bir isnad sistemi geliştirmiştir. Ehl-i sünnet isnad sisteminde tabîî yol, isnadın sünnetin menbaı olan Rasûlullah’a (s.a.v.) kadar ulaşmasıdır. Buna göre, râvi sayısı değişmekle beraber, isnad merfû ve müsned ise: Musannif > râvî... > râvi/tebeü tebei’t-tâbiin > râvi/tebeü’t-tâbiin > râvî/tâbiin > râvî/sahâbe > Rasûlullah şeklinde olur. Hadisin müntehâsı sahâbe ise *mevkûf*, tâbiinde kesiliyorsa *maktû’* adını alır.⁹⁸ Mürsel rivâyette ise isnad *munkatı’* olsa da kaynak yine Rasûlullah’tır.

Aşağıda örnek kabilinden zikredeceğimiz Şîa hadis kaynaklarından alınmış bazı isnad ve metinler, isnadların yapısı ve hadislerin ilk kaynağı hakkında belli bir fikir verecektir.

a. Musannif/Küleynî > Râvi/Sehl b. Ziyad > Râvi/İbn Mahbûb > Râvi/İbn Riâb > Râvi/ Ebû Hamza > Şîa’nın ta’dîl ettiği sahâbî/Câbir b. Abdillâh > Rasûlullah.

عدة من أصحابنا، عن سهل بن زياد، عن ابن محبوب، عن ابن رئاب، عن أبي حمزة، عن جابر بن

عبد الله قال: قال رسول الله صلى الله عليه وآله: ” شر الناس يوم القيامة الذين يكرمون اتقاء شرمهم “⁹⁹

⁹⁷ Meclisî, *Bihâr*, XI, 99.

⁹⁸ Bazılarının isnaddaki kopukluğa delalet eden munkatı yerine maktû terimini kullanması, maktû hadisin zayıf olarak değerlendirilmesine yol açmıştır.

⁹⁹ Küleynî, *el-Kâfi*, II, 327.

b. Musannif/Küleynî > Râvi/Ali b. İbrahim > Râvi/Babası > Râvî/Nevfelî > Râvî/Sekûnî > İmam Ebû Abdullah > Babası Muhammed el-Bâkır > Câbir b. Abdillâh > Rasûlullah.

علي بن إبراهيم، عن أبيه، عن النوفلي، عن السكوني، عن أبي عبد الله عن أبيه عليهما السلام،
بن جابر بن عبد الله [الانصاري] قال: قال رسول الله صلى الله عليه وآله: من أرضى سلطانا بسخط الله
ترج من دين الله.¹⁰⁰

c. Musannif/Küleynî > Râvi/Ali b. İbrahim > Râvi /Babası :
Râvî/Hammâd > Râvî/Hureyz > ref ederek Rasûlullah'tan.

علي بن إبراهيم، عن أبيه، عن حماد، عن حريز. رفعه قال: إن رسول الله صلى الله عليه وآله لما
مر أتاه جبرئيل عليه السلام فقال له: "مر أصحابك بالبعج والنج والعج رفع الصوت بالتلبية والنج نحر
من وقال: قال جابر بن عبد الله: ما بلغنا الروحاء حتى يمت أصواتن."¹⁰¹

d. Musannif/Tûsî > Râvi/Sa'îd b. Abdillâh > Râvi/Hârun b. Müslim
Râvî/Musaddık b. Sadaka > Râvî/Ammâr > İmam (Ca'fer es-Sâdık) > Baba
(Muhammed el-Bâkır) > Hz. Ali.

Hz. Ali kanalıyla gelen rivâyetler Ca'fer es-Sâdık babası Muhammed
Bâkır Ali b. Ebî Tâlib

"...عَنْ سَعِيدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ هَارُونَ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ مُصَدِّقِ بْنِ صَدَقَةَ عَنْ عَمَّارِ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ
: أَنَّ عَلِيًّا ع لَمْ يُعَسَّلْ عَمَّارَ بْنَ يَاسِرٍ وَلَا هَاشِمَ بْنَ عُنْبَةَ¹⁰² ...

(Muhammed el-Bâkır'ın muttasıl olarak ve Ca'fer es-Sâdık'ın Câbir
Abdillâh'tan mevkûf ve munkatı rivâyetleri gibi).¹⁰³

e. Musannif/Tûsî > Râvi/Ali b. Hasan el-Faddâl > Râvi/Muhammed
Hâlid > Râvi/Seyf b. Amîra > Râvi/İshâk b. Ammâr > Râvî/ Câbir b. Abd
lah > Ebû Abdillâh Ca'fer es-Sâdık.

¹⁰⁰ Küleynî, *el-Kâfi*, II, 373.

¹⁰¹ Küleynî, *el-Kâfi*, IV, 336.

¹⁰² Tusî, *el-İstibsâr*, I, 214.

¹⁰³ Ancak bu rivayetin isnadı problemlidir: Câbir (ö. 78/697), Ca'fer es-Sâdık'tan
148/765) rivayet etmiş gibi gözükmektedir. Vefat tarihleri itibarıyla bu ikisinin karşıla
mış olmaları zor gözükmektedir.

عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ قُصَّالٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ سَيْفِ بْنِ عَمِيرَةَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ إِنَّ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ لَهُ إِنَّ أَصْحَابَنَا هَؤُلَاءِ أَتَوْا أَنْ يَزِيدُوا فِي صَلَاتِهِمْ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ وَقَدْ زَادَ رَسُولُ اللَّهِ ص فِي صَلَاتِهِ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ.¹⁰⁴

f. Musannif/Tûsî > Râvi/Bir topluluk > Râvi/Ebû Mufaddal > Râvi/Muhammed b. Muhammed Süleyman > Râvi/Süveyd b. Said > Râvi/Mufaddal b. Abdillâh > Râvi/ Ebû İshâk el-Hemedânî > Râvi/ Hanş b. Mu'temir > Râvi/Ebû Zer el-Gifârî

أخبرنا جماعة، عن أبي الفضل، قال حدثنا محمد بن محمد بن سليمان الباغندي، قال حدثنا سويد بن سعيد الحدثاني، قال حدثنا الفضل بن عبد الله، عن أبي إسحاق الهمداني، عن حنش بن المعتمر، قال سمعت أبا ذر الغفاري يقول أيها الناس، من عرفني فقد عرفني، ومن لم يعرفني فأنا أعرفه بنفسي؛ أنا أبو ذر جندب بن جنادة الغفاري، سمعت رسول الله (صلى الله عليه وآله) يقول "إنما مثل أهل بيتي فيكم مثل سفينة نوح، من دخلها نجا، ومن تخلف عنها هلك"¹⁰⁵.

Bunların dışında birkaç isnad şekli daha vardır.¹⁰⁶ Haberin imama isnad edilmesini kâfi gören Şîa'da, bu sebeple Rasûlullah'a ve Hz. Ali'ye dayanan rivâyetler Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer es-Sâdık'tan rivâyet edilenlere nispetle azdır. Ayrıca isnadda ancak güvenilir sayılan sahâbîlerden nakilde bulunulmaktadır. Ehl-i sünnet nezdinde mevkûf rivâyetlerin ve sahâbe içtihatlarının bir değeri bulunmaktadır. Ancak İsnâaşeriyye, Ali'nin velayetini kabul edip desteklemeyen sahâbîleri ta'dîl etmediği ve isnadlarda onlara yer vermediği gibi onların görüşlerine değer de atfetmemektedir. Aşağıda İsnâaşeriyye'nin sadece ta'dîl ettikleri sahâbeden hadis rivâyetine kısaca temas edilecektir.

Ta'dîl Edilen Bazı Sahâbîlerden Gelen Rivâyetlerin Mâhiyeti

Ashâbı ta'dîlde İsnâaşeriyye'nin benimsediği neredeyse yegâne ölçünün, onların Hz. Ali'nin vasî olduğunu kabul edip etmedikleri ve onu imâmet konusunda destekleyip desteklemedikleri olduğu görülmektedir. Buna göre, farklı kaynaklarda sayıları değişiklik arz etse de ancak on civarındaki sahâbî ta'dîl edilmektedir. Diğerleri ise irtidat etme, münafıklık, dinde fesat çıkarma,

¹⁰⁴ Tûsî, *el-İstibsâr*, I, 458.

¹⁰⁵ Tûsî, *el-Emâlî*, 513.

¹⁰⁶ Geniş bilgi için Kuzudişli, "Şia ve Hadis", *Hadis*, s. 625 vd.

adam öldürme, yalan söyleme, içki içme, Ali'nin vasî olduğu ve ona beyat edeceklerine dair verdikleri ahidlerinden dönme, Ehl-i beyt'e düşmanlık besleme gibi haramları işlemekle itham edilerek güvenilir olmamakla nitelendirilmişlerdir.¹⁰⁷ Sahâbîlerden ancak Hz. Ali'nin velâyetini/imâmetini ve vasî olduğunu kabul edenler âdil kabul edilmişlerdir. Meselâ Ebû Zer, Mikdâd, Selmân ve Ammâr gibi sahâbîler *nükebâdan* olup âyette *es-Sâbikûne'l-evvelûn*¹⁰⁸ diye nitelendirilmişlerdir.¹⁰⁹ Ashâbın pek çoğu Rasûlullah'ın kendisinden sonra vâsîsi ve mü'minlerin "mevlâ"sının Hz. Ali olduğuna dair Allah'a ve Rasûlü'ne verdikleri ahdden onun vefatından sonra döndükleri, sadece Mikdâd b. Esved, Ebû Zer el-Gifârî, Selmân el-Fârisî'nin ahidinde sadık kaldığı iddia edilmiştir.¹¹⁰

Öte yandan ashâbın adaletine dair Ehl-i sünnet tarafından delil getirilen âyet ve hadisleri İsnâaşerî ulemâ farklı yorumlamış, Kur'ân'da ashâbı öven âyetlerin umumî olmayıp ilgili fiili işleyenlere yönelik olduğunu ileri sürmüştür. Ehl-i sünnet'in bu konudaki itikadının aksine, ashâbın kahir ekseriyeti Hz. Ali'nin ve Ehl-i beyt'in diğer imamlarının velâyet ve imâmet hakkını teslim etmeyerek Allah Rasûlü'nün vefatını müteakip Allah'a ve Rasûlü'ne verdikleri ahdden dönenler, Kur'ân'daki zâlimlerle ilgili birtakım âyetlerin¹¹¹ kapsamına girmekte olup onlar zalim diye adlandırılmış, yine Ali'nin vasîliğini kabul etmemek, kendisinin ve önceki nebîlerin nübüvvetini inkâr etmekle bir tutulmuştur.¹¹² Şu hâlde Ehl-i sünnet'in benimsediği görüşe göre ashâbın tamamını *udûl* kabul etmek¹¹³ İsnâaşerîye'ye göre isabetli değildir; zira bir kısım ashâbın yukarıda sıralanan cürümlerin bir veya birkaçını işledikleri, her iki mezhebin kaynaklarınca da doğrulanmaktadır. Ancak Şîa'ya göre ashâb da diğer râviler gibi cerh ve ta'dîl işlemine tâbi tutulmalı, sıkı olanlar diğerlerinden ayırt edilmelidir. Ancak burada İsnâaşerîye'nin içinde düştüğü en bariz hata, ashâbın "cerh ve ta'dîle tâbi tutulmaması" mânasındaki âdil olmaları ile "günah işlememeleri"ni birbirine karıştırmalarıdır; zira Sünn ulemâdan ashâbın ismetini iddia eden bilinmemektedir.

¹⁰⁷ Kutluay, "İmâmiyye'ye Göre Sahâbenin Adaleti Problemi", s. 75-114; Demire "Adâlet Kavramı ve Şîa'da Sahâbenin Adâleti Meselesi", s. 41-76.

¹⁰⁸ et-Tevbe 9/100.

¹⁰⁹ Kummî, *Tefsirü'l-Kur'ân*, I, 303. Diğer temel Şîf tefsirler bu yorumu yer vermez.

¹¹⁰ Küleynî, *el-Kâfi*, VIII, 245.

¹¹¹ el-Enfâl 7/25; et-Tevbe 9/23; el-Mâide 5/51; el-Mümtehine 60/13 vd.

¹¹² Şeyh Sadûk, *İ'tikâdât*, s. 103.

¹¹³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 21.

Yukarıda ana hatlarıyla özetlediğimiz İsnâaşeriyye'nin ashâba bakışının tabiatıyla hadis rivâyetinde ve Şia itikadının oluşumunda ciddi tesir ve sonuçları bulunmaktadır. Bunlardan ilki, ancak güvenilir olan sahâbîlerden hadis alınabileceğidir. Bunlar ise Ehl-i beyt ve müteakip sayfalarda ele alacağımız on civarındaki sahâbîdir. İkincisi Rasûlullah'ın vefatını müteakip hilafet meseleleri dolayısıyla ashâb arasında ayrılıklar baş göstermiş, sonraki nesillerde ve Hz. Muaviye'nin hilafeti sırasında daha yaygın olmak üzere yalan yaygınlaşmış ve taraflar kendi görüşlerini ve grubunu destekleyen hadisler uydurma yoluna gitmişlerdir.

Ebû Zerr'den gelen bir rivâyette Ali'nin velâyetini ikrar eden sahâbîler zikredilmektedir. Bunlar: Selmân, Mikdâd b. Esved, Ammâr b. Yâsir, Ebû Zer Cündeb b. Cünâde el-Gifârî, Ebû Eyyûb el-Ensârî, Câbir b. Abdillâh, Ebû Heysem et-Tihân, Hüzeyme b. Sâbit, Hâşim b. Utbe el-Mirkâl'dir.¹¹⁴ Hüzeyfetü'l-Yemân da Ali'ye ittibâ eden sahâbîler arasında olup¹¹⁵ münafıklarla ilgili rivâyetler kendisinden nakledilmiştir.¹¹⁶ Bunlara tabî olarak Ehl-i beyt'in özünü teşkil eden Ehl-i âbâdan Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin de eklenmelidir. Bununla birlikte Ehl-i beyt'i destekleyen sahâbîler arasında da ilim vb. açısından derece farklarının olduğu belirtilmektedir.¹¹⁷

Ta'dîl edilen sahâbîlerin en dikkat çekici fazileti, Ehl-i beyt'in yanında yer almaları, imâmet meselesinde Hz. Ali'yi desteklemeleridir.¹¹⁸ Meselâ Şiî kaynaklarda Hz. Ali'ye ittibâ ve sadâkat konusunda "en samimi" üç kişinin Selman, Mikdad b. Esved ve Ebû Zer el-Gifârî olduğu, çünkü bunların onun halifeliğe en layık ve hak sahibi kişi olduğuna inandıkları dile getirilmektedir.¹¹⁹ Bunlar aynı zamanda Kur'an'ın tefsirine dair doğru bilgileri ve sağlam hadisleri Rasûl-i Ekrem'den ve Hz. Ali'den nakleden kimselerdir. Diğer ashâbın tefsirle ilgili aktardıkları bilgiler, yukarıda isimleri zikredilen Hz. Ali'den naklettikleri ile uyuşmamaktadır.¹²⁰

Yukarıda da temas ettiğimiz üzere prensip olarak İsnâaşeriyye, ancak ta'dîl ettiği sahâbîlerden hadis naklederler. Şiî ulemâ tarafından telif edilmiş bazı akide ve polemik türü eserlerde zikredilen Ehl-i beyte mensup olmayan

¹¹⁴ Sadûk, *el-Emâlî*, s. 53.

¹¹⁵ Küleynî *el-Kâfî*, VIII, 32.

¹¹⁶ Sadûk, *el-Emâlî*, s. 252.

¹¹⁷ Küleynî, *el-Kâfî*, I, 251-252.

¹¹⁸ Bk. Küleynî *el-Kâfî*, VIII, 22.

¹¹⁹ *Müsnedü İmam Ali*, VII, 315; Meclisî, *Bihâr*, XXII, 341.

¹²⁰ Küleynî *el-Kâfî*, I, 37.

sahâbîler kanalıyla nakledilen rivâyetler ise daha çok Sünnî kaynaklarda alınmış olup ya Şîa'nın görüşlerini destekler mahiyettedir ya da polemi maksatlı olarak zikredilmiştir. Yukarıda isimleri zikredilen sahâbîlerin he Rasûlullah'tan hem de imamların kendilerinden rivâyeti şeklinde hadis nakledildiği gibi, bazen de bunlar metin içinde konu edilmektedirler. Örnek kab linden birkaç rivâyetle konuya temas edeceğiz.

İlginçtir ki Rasûlullah'a erişen Ehl-i beyt içinde tabiatıyla Hz. Ali'de sonra en çok Hz. Fâtüma'nın babası Rasûlullah'tan rivâyette bulunması be lenirken Fâtüma'nın, Allah Rasûlü'nün irtihalinden sonra altı ay gibi bir sü içinde vefat etmesi ve yukarıda değindiğimiz İsnâaşeriyye isnad sistemin yapısı sebebiyle doğrudan Rasûlullah'tan rivâyeti azdır. Ancak o, Rasûlullah ve Ehl-i beyt'ine salavât getirmenin faziletine dair rivâyette olduğu gibi pek çok rivâyetin metnine konu edilmektedir. Şîi kaynaklarda az da olsa E seyin'in babası Ali'den rivâyetleri bulunmaktadır. Aşağıda diğer sahâbîle göre sayıca çok olduğundan mâsum ve ilk imam kabul ettikleri için F Ali'den gelen rivâyetlerden ziyade diğer sahâbîlerden nakledilen rivâyetle yer vereceğiz.

a. Ali b. Ebî Tâlib

Tabîi olarak Şîi hadis kaynaklarında mâsum imamlardan en çok I Ali hakkında Rasûlullah'a, kendisine ve Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer Sâdık'a nisbet edilen rivâyetler bulunmaktadır. Hz. Ali'nin *vasî* olduğu vurgu yapan rivâyetler nispeten daha çoktur. Buna göre her peygamber vasîsi vardır.¹²²Nitekim Muhammed el-Bakır'a dayandırılan bir habere g bütün peygamberler kendilerinden sonraki vasîyi belirlemişlerdir.¹²³ B dair bir rivâyette Hz. Ali'nin Rasûlullah'ın (dinde) kardeşi, vasîsi, seçkini veziri olduğu nakledilmiştir.¹²⁴ Selman el-Fârisî, vasîsinin kim olduğunu : duğunda Rasûl-i Ekrem ona, kendisinin vasîsinin Ali olduğunu bildirmişti. Yine Ali'nin vasî olduğu Ebû Said el-Hudrî kanalıyla Ali'ye atfedilen bi vâyetle (mevkûf) nakledilir.¹²⁶

¹²¹ Tûsî, *Tehzîb*, VI, 11

¹²² Sadûk, *el-Emâlî*, s. 13.

¹²³ Küleynî *el-Kâfî*, I, 221-222.

¹²⁴ Tûsî, *el-Emâlî*, s. 545

¹²⁵ Sadûk, *el-Emâlî*, s. 13.

¹²⁶ Tûsî, *el-Emâlî*, s. 616 ;Meclisî, *Bihâr*, XLVIII, 296.

Resûl-i Ekrem'e nisbet edilen bir rivâyete göre o, Hz. Ali'ye "(dinde) kardeşim" diye hitap etmiş, onun mü'minlere kendilerinden evla olduğunu, Ali şehid edildiğinde oğlu Hasan'ın aynı özelliği haiz bulunduğunu, akabinde Hüseyin'in aynı konuma sahip olduğunu haber vermiştir.¹²⁷İsnâaşeriyye İmâmiyyesi'ni diğer İmâmî gruplardan ayırt eden temel unsurların başında gelen "on iki imam inancı"na dair *Kütüb-i Erbaa*'da ve diğer kaynaklarda pek çok rivâyet bulunmaktadır. Nitekim Hz. Ali'ye dayandırılan bir rivâyette, kendi neslinden gelecek olan (kendisiyle beraber) on iki imamın nasla belirlendiğine vurgu yapılmıştır.¹²⁸

Ayrıca Ali (r.a.) dinin yardımcısı, Ehl-i beyt dinin *menârı* (yolu aydınlatan ışık, nur)dir.¹²⁹ Câbir b. Abdillâh'ın Allah Rasûlü'ne nisbet ederek naklettiği bir habere göre Hz. Peygamber, Ali'yi mevlâ diye nitelemiştir.¹³⁰Başka bir rivâyette Hz. Ali istese dağların peşi sıra yürüyeceği, ölümlerin Allah'ın izniyle dirileceği¹³¹ nakledilmiştir. Allah Rasûlü'nün Ali'yi ve şiasını (taraf-tarı)¹³² övdüğüne dair rivâyetler de dikkat çekmektedir. Allah Teâlâ'nın ona olan ikramlarının devam edeceği kaydedilmiştir.¹³³ İmâmî kaynaklarda Hz. Ali'nin ashâbtan güvendiği dört kişi ile ilgili rivâyetler de bulunmaktadır.¹³⁴

Hz. Ali, insanların efdal olanını haber ermiş, en faziletli kimselerin peygamberler, onlar içinde ise Muhammed (s.a.v.) olduğunu, peygamberlerden sonra vasî(ler)in¹³⁵ geldiğini, vasîleri şehitlerin takip ettiğini, onların da en faziletlisinin Hamza b. Abdülmuttalib ve Ca'fer et-Tayyâr olduğunu bildirmiştir.¹³⁶

b. Selmân el-Fârisî

Neseben Ehl-i beyt dışında olup da ta'dîl edilen sahâbîlerin başında, Allah Rasûlü tarafından Ehl-i beyt'ten olduğu haber verilen Ebû Abdillâh Selmân el-Fârisî (ö. 36/656) gelmektedir. Bu müjde, Selmân'a soyu sorulduğu, onun kendisini Selmân b. Abdillâh diye adlandırıp İslâm'la şeref ve hida-

¹²⁷ Küleynî *el-Kâfi*, I, 337.

¹²⁸ Bk. Küleynî, *el-Kâfi*, I, 337-342.

¹²⁹ Küleynî, *el-Kâfi*, VIII, 177.

¹³⁰ *Usûlü sittete aşara*, II, 128

¹³¹ *Usûlü sittete aşara*, II, 129.

¹³² Bu kelime kullanılmış olsa bile, o gün için terim anlamı kazandığı söylenemez.

¹³³ *Müsnedü İmam Ali*, II, 256.

¹³⁴ Meclisî, *Bihâr*, XXVIII, 24.

¹³⁵ Rivâyette geçen *vasî* kavramı ile kastedilen Hz. Ali'dir.

¹³⁶ Küleynî, *el-Kâfi*, I, 286, 287.

yet bulması sebebiyle övündüğü hâdisenin akabinde gerçekleşmiştir.¹³⁷ Onun diğer bir fazileti, Şîî kaynaklarda, doğrudan Hz. Peygamber'den rivâyetlerine yer verilen sahâbîlerden olmasıdır.

Aynı şekilde Selmân el-Fârisî, ashâb içinde Allah Teâlâ'nın en sevdiği kişinin Hz. Ali ile ondan sonra gelecek olan mâsum imamlar olduğuna dair kudsî hadisi Rasûlullah'tan nakletmiştir.¹³⁸ Selmân, Rasûlullah'ın akikten yüzük edinmeyi Hz. Ali'ye, evladına ve şîasına tavsiye ettiğini nakletmiştir.¹³⁹ O, namaza kalkıldığı zaman mü'minin günahlarının ağacın yapraklarının döküldüğü gibi döküleceğini,¹⁴⁰ bayram gecesi altı rek'at namaz kılana şefaatinin hak olacağı,¹⁴¹ Recebin ilk gecesi otuz rek'at namaz kılana çok ecir verileceğini,¹⁴² dünyanın mü'minin zindanı kâfirin cenneti olduğunu¹⁴³ doğrudan Rasûlullah'tan rivâyet etmektedir. Necasetten temizlenmeye,¹⁴⁴ üçte birin yese de av köpeğinin yakaladığı avın yenebileceği¹⁴⁵ gibi Selmân'dan nakle dilen mevkûf rivâyetler de bulunmaktadır.

Ayrıca Şîî kaynaklarda Selmân'ın hayırlı amellerinin çokluğu¹⁴⁶ ve ço- ilim elde etmesiyle öne çıktığı,¹⁴⁷ pek çok sırra vâkıf olduğu kaydedilmekte takıyye uygulamayı ilmini Ebû Zerr'e aktarsaydı Ebû Zerr'in onu öldüreceğine dair rivâyetler yer almaktadır.¹⁴⁸ Keza Selmân'ı çömlekteki ateşin yakmadığı rivâyet edilmiştir.¹⁴⁹ Allah'a, Rasûlü'ne ve Emirû'l-mü'minîn Ali'y itaat etmesi, Selmân'ı en güvenilir sahâbîlerden yaptığı görülmektedir.

Küleynî'nin *el-Kâfi*'sinde de yer alan rivâyete bakılırsa Hz. Ebû Bekir'e bey'at edilirken, o esnada ahirete irtihal etmiş olan Rasûlullah'ın cenazesinin teçhiz ve tekfini ile meşgul olan Hz. Ali, Selmân'a Hz. Ebû Bekir

¹³⁷ Küleynî *el-Kâfi*, VIII, 181; Sadûk, *el-Emâlî*, s. 252.

¹³⁸ Hur el-Âmilî, *Vesâilü's-Şîa*, VII, 101.

¹³⁹ Hur el-Âmilî, *Vesâilü's-Şîa*, V, 83.

¹⁴⁰ Hur el-Âmilî, *Vesâilü's-Şîa*, IV, 103.

¹⁴¹ Hur el-Âmilî, *Vesâilü's-Şîa*, VIII, 78.

¹⁴² Hur el-Âmilî, *Vesâilü's-Şîa*, VIII, 92.

¹⁴³ Hur el-Âmilî, *Vesâilü's-Şîa*, XXIV, 245.

¹⁴⁴ Muhaddis Nûrî, *Müstedrekü'l-vesâil*, I, 225.

¹⁴⁵ Bk. Tusî, *Tehzîb*, IX, 25; krş. Sadûk, *Men lâ yahduruhü'l-fakîh*, III, 206; Tûsî, *İstibsâr*, IV, 73.

¹⁴⁶ Sadûk, *el-Emâlî*, s. 33.

¹⁴⁷ Sadûk, *el-Emâlî*, s. 252.

¹⁴⁸ Küleynî, *el-Kâfi*, I, 251- 252; krş. Meclisî, *Bihâr*, II, 213; XXII, 353., 440.

¹⁴⁹ Muhaddis Nûrî, *Müstedrekü'l-vesâil*, XII, 216.

ilk biat edenin minber kenarında durmakta olan yaşlı kişi, yani İblis olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁰

c. Ebû Zer Cündeb b. Cünâde el-Gifârî

Hız. Ali'nin şîası arasında yer aldığı iddia edilen Ebû Zer (ö. 32/653), Ali'nin vasî olduğu ve ona beyat edeceğine dair Allah Rasûlü'ne verdiği ahd-den dönmeyen sahâbilerdendir. İmâmî kaynaklarda Rasûlullah'la meşicdeki muhâvereleri konu edilerek onun Allah Rasûlü'nden nasihat talep ettiği, Hız. Peygamber'in onu Ehl-i beyt'ten diye tanıttığı nakledilir.¹⁵¹

Ebû Zer imâmete ve imamların faziletine dair rivâyetlerde bulunmuştur. Şîf kaynaklarda mâsum imam-imâmet ilişkisi dikkat çekmekte, rivâyetlerde mâsum imamların faziletleri vurgulanmaktadır. Meselâ, mâsum imam(lar)ın kıyamet günü şefaathçi olacağı, sefih ve fâsık kimsenin imam kabul edilmemesi gerektiği, Ebû Zerr'in sözü (mevkuf) olarak rivâyet edilmektedir.¹⁵²

Ca'fer es-Sâdık'a dayandırılan bir habere göre Ebû Zerr'in nasıl müslüman olduğunu imam ashâbına haber vermiş, bir kurdun Ebû Zerr'e Mekke'de zuhûr eden Hız. Peygamber'i haber verdiğine temas etmiştir.¹⁵³ Ayrıca Allah Rasûlü'nün Ehl-i beyt'ini Nuh'un gemisine benzettiğine dair rivâyet Ebû Zer'den nakledilmiştir.¹⁵⁴

d. Ammâr b. Yâsir

Ebü'l-Yakzân Ammâr b. Yâsir b. Âmir el-Ansî (ö. 37/657), ta'dîl edilen sahâbilerden olup Şîf kaynaklarda onun doğrudan Rasûlullah'tan rivâyetlerine yer verilmektedir. Nitekim o, Hız. Ali'nin dinin yardımcı, Ehl-i beyt'inin dinin yolunu aydınlatan ışığı (*menâr*) olduğuna dair rivâyeti Rasûlullah'tan nakletmiştir.¹⁵⁵ Ammâr b. Yâsir kanalıyla Rasûlullah'a nisbet edilen bir rivâyette ise Rasûlullah'ın şîa tabirini kullandığı, Ehl-i beyt'i insanların yolunu aydınlatan kandillere benzettiği, Ehl-i beyt'i destekleyenlerin kurtulduğu, onlardan ayrılanın helak olacağı kaydedilmektedir.¹⁵⁶

¹⁵⁰ Küleynî *el-Kâfî*, VIII, 182-183.

¹⁵¹ Tûsî, *el-Emâlî*, s. 525.

¹⁵² Sadûk, *Men lâ yahuduruhu'l-fakîh*, II, 366.

¹⁵³ Küleynî *el-Kâfî*, VIII, 159.

¹⁵⁴ Tûsî, *el-Emâlî*, s. 513.

¹⁵⁵ Küleynî *el-Kâfî*, VIII, 333.

¹⁵⁶ Küleynî, *el-Kâfî*, VIII, 177.

Ammâr (r.a.), Rasûlullah'ın sancağı altında üç kez savaşa iştirak ettiği ni, dördüncüsünün Sıffîn'de Hz. Ali'nin saflarında olduğunu, eğer öldürülecek olursa Rasûl-i Ekrem "...Seni bâği bir topluluk şehid edecek"¹⁵⁷ diye haber verdiğiinden kendilerinin haklı, karşı tarafın haksız olacağını Rasûlullah'tan duyduğunu haber vermiştir.¹⁵⁸

e. Abdullah b. Abbâs

Şîa kaynaklarında Hz. Ali'nin Allah Rasûlü'nün vasîsi ve halîfesi, Fâtuma'nın dünya kadınlarının efendisi, Hasan ve Hüseyin'in cennet gençlerinin efendisi olduğuna, onları velî edinenin Rasûlullah'ı velî edinmiş kabul edileceğine dair rivâyet İbn Abbas kanalıyla Rasûlullah'ın sözü olarak nakle dilmektedir.¹⁵⁹

f. Câbir b. Abdillâh

Ebû Abdillâh Câbir b. Abdillâh b. Amr b. Harâm el-Ensârî (ö. 78/697 İsnâaşeriyye'nin ta'dîl ettiği sahâbilerdendir. Câbir b. Abdillâh'ın (r.a.) "Hz Peygamber'den işittim" diyerek naklettiği bir rivâyete göre, Rasûlullah, Ali'y (r.a.) bir sır vermek istemiş, kendisinin ve Ali'nin aynı topraktan yaratıldığı Ali'nin şiasının da toprağın artan kısmından yaratıldıklarını haber vermiştir.¹⁶⁰

Şîa kaynaklarında Câbir'in Hz. Ali'ye dair rivâyetleri bulunmaktadır Buna göre Hz. Ali, ashâbı ve ümmet içinde insanların dince en sağlamı, e âlimi ve Rasûlullah'tan sonra onun vasîsidir.¹⁶¹ Ayrıca Câbir, Rasûlullah'ı şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "*Ben kimin mevlâsı isem Ali de onu mevlâsıdır, Ali bendendir ben de ondanım; ona düşmanlık eden Allah'a ve Rasûlü'ne düşmanlık etmiş olur; Ali hak ile beraberdir, ondan ayrılmaz...*"¹⁶²

el-Kâfi'deki rivâyete bakılırsa Zeynelâbidîn ve İmam Seccâd diye tar nan Ali b. Hüseyin, oğlu Muhammed el-Bâkır'a 'Câbir b. Abdillâh sana söyleledi?' diye sorduğunda Câbir, "Resûlullah bana, Ehl-i beyt'inden adı Muhammed b. Ali, künyesi Ebû Ca'fer olan birine erişeceğimi, ona selamı iletmemi emretti" diye haber vermiştir.¹⁶³ Bu sebeple Câbir, Medine'de E

¹⁵⁷ Buhârî, "Salât", 63.

¹⁵⁸ Küleynî, *el-Kâfi*, V, 9.

¹⁵⁹ Sadûk, *Men lâ yahduruhü'l-fakîh*, IV, 310.

¹⁶⁰ Hur el-Âmilî, *el-Fusûlü'l-mühimme*, I, 348

¹⁶¹ Şeyh Sadûk, *el-Emâlî*, s.8.

¹⁶² Küleynî *el-Kâfi*, I, 177, 178; Sadûk, *el-Emâlî*, s.89.

¹⁶³ Bk. Küleynî *el-Kâfi*, I, 184

Ca'fer Muhammed b. Ali'ye "Bâkuru'l-ilm" diye hitap etmiştir.¹⁶⁴ Ayrıca Câbir, Hz. Fâtuma'nın yanına girdiğinde üzerinde on iki imamın isimlerinin yazılı olduğu bir levha gördüğünü nakletmiştir.¹⁶⁵

g. Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd el-Ensârî

Şîa hadis kaynaklarında Hz. Ali'nin vasî olduğuna dair rivâyetleri nakleden sahâbî râvilerden biri de Ebû Eyyûb el-Ensârî'dir (ö. 49/669). Nitekim Ammar b. Yâsir'in de bulunduğu bir mecliste Ebû Eyyûb el-Ensârî Hz. Ali'ye 'Biz mahrum kaldığımızda sen Rasûlullah'la beraberdin. Âhirette en hayırlı kişi kimdir, bize haber ver' dediğinde o, 'Peygamberlerden sonra en efdal kişi, peygamberin vasîsidir; en efdal vasî ise Allah Rasûlü'nün vasîsidir' diye bildirmiştir.¹⁶⁶

h. Mikdâd b. Esved

Ebû Ma'bed el-Mikdâd b. Amr b. Sa'lebe el-Kindî el-Behrânî'nin (ö. 33/653) Ali'nin taraftarları arasında yer aldığı ifade edilir. Mikdâd, Hz. Ali'nin imâmetini desteklediği için her ne kadar ta'dil edilen râviler içinde yer alsada, *Kütüb-i Erbaa'*da onun doğrudan Rasûlullah'tan rivâyetini tespit edemedik. Ancak Ca'fer es-Sâdik'a nisbet edilen bir haberde, Rasûlullah'ın Mikdad b. Esved'i Dübâa bnt. Zübeyr ile evlendirdiğine¹⁶⁷ değinilmektedir.

i. Hâşim b. Utbe el-Mirkâl

Ebû Ömer Hâşim b. Utbe b. Ebî Vakkâs ez-Zührî (ö. 37/657) ismi Şif hadis kaynaklarında, başka bir savaşta tek gözünü kaybettiği hâlde Sıffîn Savaşı'nda Hz. Ali'nin bayrağını güçlü bir şekilde en yüksekte taşıdığı belirtilerek¹⁶⁸ onun yanında savaşmış Ammâr b. Yâsir ile birlikte şehit düşmesi bağlamında geçer. Şeyh et-Tûsî, *Tehzîb*'inde, Hâşim b. Utbe'nin tek bir kefenle cenaze namazlarının kılınmadan defnedildiğine ilişkin rivâyetini tenkit ederek namazın her hâlükarda kılınacağını belirterek bunun "râvinin vehmi" olduğunu kaydeder.¹⁶⁹

j. Suheyb b. Sinân b. Mâlik er-Rûmî

Ebû Yahyâ Suheyb b. Sinân b. Mâlik er-Rûmî'nin (ö. 38/659) ismi, tespit edebildiğimiz kadarıyla *Kütüb-i Erbaa'* içinde sadece *el-Kâfi*'de Hz.

¹⁶⁴ Küleynî *el-Kâfi*, I, 298.

¹⁶⁵ Küleynî *el-Kâfi*, I, 342.

¹⁶⁶ Küleynî *el-Kâfi*, I, 285.

¹⁶⁷ Küleynî, *el-Kâfi*, V, 206.

¹⁶⁸ Meclisî, *Bihâr*, XXXIII, 31.

¹⁶⁹ Tûsî, *Tehzîb*, I, 334.

Ömer'in yaralandığı dönemde, altı kişilik heyet yeni halifeyi belirlemek için toplandıklarında üç gün müslümanlara namaz kaldırmak üzere Hz. Ömer tarafından vazifelendirilmiş olduğu haber verilirken geçer.¹⁷⁰ *Bihâr*'da ise Suheyb adı, münafıkların Hz. Ali'ye karşı fesat çıkarmak üzere aslında Hâbis b. Akra'ya ait olduğu hâlde, o sırada Suhayb b. Sinan'ın ikamet ettiği evde toplanmaları vesilesiyle anılmakta¹⁷¹ ve kendisinden hadis nakledilen bir hadis bulunmamaktadır.

İsnadlarda değil de hadis metinleri içinde isimleri geçen sahâbîler nispeten daha çoktur. Bilâl-i Habeşî örneğinde olduğu gibi¹⁷² genellikle Rasûlullah'la yaşadıkları bir hâdise, şahit oldukları bir mesele aktarılırken isimler zikredilmektedir.

Sonuç

İsnâaşeriyye'ye göre sünnetin kaynağı "Resûl-i Ekrem açısından" v ilhama mazhar ve mâsum kabul edilen, pek çok ayrıcalıkla donatılan "imamlar açısından" olmak üzere iki farklı kategoride değerlendirilmelidir. İmamla sünneti, Rasûlullah'a niyâbeten naklettiklerinden aslında aynı kaynağa işaret edilmekte ise de sünnet ve hadisler genellikle hadis kaynaklarında imamla vasıtasıyla haber verilmektedir. Rasûlullah'ın irtihalinden sonra "vasî" olarak onun ilmî mirasını tevârüs ettiklerinden imamların, sünneti insanlara "en güvenilir râviler" sıfatıyla aktaran kimseler olduğu görülmektedir. Bu mânâda mâsum imamlar, sünnetin bizatihî kaynağı değil, onu asıl kaynağından (Allah ve Rasûl) nakleden kimseler olmaktadır. İmamların söz, fiil ve onaylarında *merfu* hadis sayılması bizi yanıltmamalıdır; çünkü bu, Rasûlullah niyâbetendir. Şu halde sünnet mutlak olarak kullanıldığında "Resûlullah'a ait olan sünnet" anlaşılmalıdır. "Râşid halifelerin sünnetine uyulması"nın bildiren hadisteki¹⁷³ anlamının yanında Sünnî usûlde "Hz. Ebû Bekir'in sünneti" (uygulama biçimi), "Hz. Ömer'in sünneti", "müslümanların sünneti"¹⁷⁴ şeklindeki kullanımlarda olduğu gibi, imamların sünnetinin de bu mânâda anlaşılması kanaatimizce daha isabetlidir.

Buna göre İsnâaşeriyye İmâmiyye'sinde sünnetin kaynağı, Hz. Pe-gamber açısından *ilâhî* ve *beşerî kaynaklar* diye iki grupta mütalaa edilebil-

¹⁷⁰ Küleynî *el-Kâfî*, V, 16

¹⁷¹ Meclisî, *Bihâr*, XXXV, 276-277.

¹⁷² Küleynî *el-Kâfî*, III, 170; IV, 60, 153; Tûsî, *Tehzîb*, II, 56, 250.

¹⁷³ Ebû Dâvûd, "Sünnet", 5.

¹⁷⁴ Buhârî, "Edâhî", 1.

İlâhî kaynaklar bakımından Sünnî anlayışla İsnâaşerî anlayış arasında belirgin bir fark yoktur. Sünnetin “beşerî kaynakları” Rasûlullah açısından a) Hz. Peygamber’in içtihatları, b) Kıyas, akıl, zan ve tahmin, c) Hz. Peygamber’in mizacı ve toplumun kültürü, d) Kültür, gelenek ve tecrübe e) Sahâbe görüşü, icthadı ve rüyası olmak üzere dinî ve dünyevi bütün konulardaki söz ve uygulamaları şeklinde özetlenebilir.

İmamların içtihat, rey ve kıyasa karşı çıktıklarına dair rivâyetler dikkate alındığında, onlar açısından “dini ahkâma dair” sünnetin kaynağının “ilhamla sınırlı” olduğu söylenebilir. “Dünyevî” bütün söz ve uygulamalarına temel olarak “imamların sünneti”nin beşerî kaynakları ise a) İmamın içtihatları, b) Kıyas, akıl, zan ve tahmin, c) İmamın mizacı d) İmâmın şahsî tecrübesi d) Toplumun kültürü, gelenekleri ve tecrübesi şeklinde sıralanabilir. İmamın ashâbının şerî konulardaki içtihat ve rüyalarının kaynak olma değerinin olmadığı söylenebilir. İsnâaşerîyye’de sahâbe görüşleri de kaynak olarak görülmemektedir. İçtihat meselesi ise “Hz. Peygamber’in icthadı”, “imamların icthadı” ve “İmâmî ulemânın icthadı” şeklinde üç farklı kategoride değerlendirilmelidir. İlkinde pek tartışma olmamakla birlikte diğerleri Ahbârî ve Usûlî ulemâ arasında ihtilafıdır.

İsnâaşerîyye’de hadislerin ve sünnetlerin “alındığı yer” mânasında sünnetin kaynağı olarak imamlar gösterilse de ilâhî ve beşerî vasıtalarla Rasûlullah’ın (s.a.v.) elde ettiği sünneti, imamlar Allah’tan ilham, Hz. Peygamber’den ise tevârüs yoluyla almaktadırlar. Bu noktada İsnâaşerîyye’de “isnad sistemi” meselesi gündeme gelmektedir. Bir hadisin Rasûlullah’tan sâdir olması ile imamdan sâdir olması arasında pratikte pek fark olmadığından bağlayıcılık bakımından da aralarında fark yoktur. Sahih ve sabit olması için bir hadisin imamdan işitilmiş olması ya da ona ulaşması kâfidir; hatta bu durumda isnad bile zikredilmeyebilir. Zira bazı Ahbârîler, hadislerin ve bazı hadis kaynaklarının imamlara arz edildiğini ileri sürmektedirler. Bu durumda onların onaylarının alınması hâlinde imamla Rasûlullah arasında isnad teberükendir. Bundan dolayı meselâ bir sözü Ca’fer es-Sâdik söylemişse bu rahatlıkla önceki imamlara, hatta Rasûlullah’a nispet edilebilir.¹⁷⁵ Buradaki prob-

¹⁷⁵ Meselâ babalarından hadis rivayet etmesini isteyen içlerinde İshâk b. Râhûye’nin de bulunduğu bir grup muhaddise İmam Ali er-Rızâ babam Mûsâ el-Kâzım > Ca’fer es-Sâdik > Muhammed el-Bâkır > Ali b. Hüseyin > Ali b. Ebî Tâlib > Rasûlullah > Cebrail > Allah Teâlâ isnadıyla Allah Teâlâ’nın, “*Lâ ilâhe illallah benim kalemdir; ona giren benim gazabımdan emin olur*” buyurduğunu nakletmiştir. Sübhânî, *Doctrines of Shii Islam*, s. 178 (Sadûk, *Kitâbü’t-tevhîd*, hadis no: 21-23’den naklen).

lem, son imamın *gaybet-i kübrâsından* sonra imamlara nispet edilen hadislerin onlara arz edilip tasdik ettirilemediği dönemde nasıl davranılacağıdır.

Bu noktada, imamların talebelerinin telifleri olan ve aralarında telif bakımından farklılıklar taşıyan ve ancak on altısı günümüze ulaşabilen *Usûlü erbau'mie (dört yüz asıl)* diye meşhur Asıllar (ilk hadis kitapları) ile onları müteakiben tasnif edilen *câmilere* dayalı temel hadis kitapları (Kütüb-i Erbaa') devreye girmektedir.

Söz konusu eserlerdeki isnadlara bakıldığında, Hz. Ali hariç tutulursa, İsnâaşeriyye'nin âdil saydığı sahâbîlerin Rasûlullah'tan rivâyetleri şeklinde nakledilen hadis sayısının pek az olduğu görülmektedir. Bu durumda *Kütüb-i Erbaa* başta olmak üzere temel hadis kaynaklarındaki isnadlarında imamların Rasûlullah arasındaki sahâbînin bulunmasının pek de bir önemi kalmamaktadır; çünkü bu tür isnad nadiren kullanılmaktadır.

Son olarak İsnâaşeriyye'nin niçin sadece belli sayıdaki sahâbîyi âdil kabul ettikleri ve nadir de olsa bunlardan hadis rivâyet etmeyi tercih ettikleri ve burada hangi ölçüyü esas aldıkları sorusuna gelince, kısaca, "büyük ölçüde Hz. Ali'nin ve Ehl-i beyt'in Rasûlullah'ın vasîsi ve imâmetin sadece onların hakkı olduğu görüşünü destekleyip desteklememeye göre sahâbîleri kategorize ettikleri" şeklinde cevap verilebilir. Bu hususta Hz. Ali'yi desteklemeyenler, diğer halifeler ve onlara biat edenler, çeşitli te'vîl ve ithamlarla cerhe tâb tutulmuşlardır. Ehl-i sünnet'in bu konuda delil olarak getirdiği âyet ve hadislerin ise çeşitli tevillerle devre dışı bırakıldığı göze çarpmaktadır. Neticede velâyet/imâmet ve on iki imam anlayışının hem İsnâaşerî akidede, hem sünnetin kaynağı meselesinde hem de hadis rivâyetinde merkezî bir konum üstlendiği, söz, fiil ve tasvipleri hadis sayılan imamların sünnetinin Allah'tan ilham, Rasûlullah ve mâsum imamlardan ise tevarüs yoluyla alındığı ve soğuk tahlilde ilahî bir kaynağa dayandırıldığı, bu suretle otantiklik kazandırıldığı görülmektedir.

Sonuç olarak önceleri Şîî ulemânın içtihat etmesine karşı çıkılırken zamanla bunun bir ihtiyaç olduğu görüşü hâkim olmuştur. Bu durum içtihadı reddedip *ahbâr*la yetinilmesi görüşünü benimseyen Ahbârîliğin (Ehl-i hadis gelenekçiler) zamanla tıkanıp, ilk dönemde içtihadı karşı çıkılsa da artan meselelerle beraber içtihadın kaçınılmaz olduğunu Usûlîler'in (müctehidür ehl-i rey, rasyonalistler) görüşlerinin zamanla daha çok benimsendiğini ve hâkim ekol hâline geldiğini göstermektedir.

Kaynaklar

Algar, Hamid, "Çardeh Ma'sum-i Pâk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1993, VIII, 227-228.

Amir-Moezzi, Muhammed Ali, *The Divine Guide in Early Shi'ism: The Sources of Esotericism in Islam* (Çev. David Streight), Albany: Suny, 1994.

Bahrânî, Seyyid Hâşim el-Hüseynî (ö. 1107/1695), *Medînetü'l-meâciz* (thk. Şeyh İzzetullah el-Mevlâvî el-Hemedânî, Müessesetü meârifî'l-İslâmiyye, Kum 1413/1992.

Basrî, Mühezzibü'd-Dîn Ahmed b. Abdullah er-Rıza (ö.1085/1674), *el-Mukniatü'l-enîse ve'l-mukniatü'n-nefîse* (thk. Ali Rıza Hezzâr, *Resâil fî dirâyeti'l-hadîs* içinde) haz. Ebü'l-Fadl Hâfiziyânî'l-Bâbulî, Dârü'l-Hadîs, Kum, 1424/2003.

Bayhom-Daou, Tamima "The imam's knowledge and the Quran according to al-Fadl b. Shadhan al-Nisaburi" BSOAS, University of London, c. 64, No. 2 (2001), s. 188-207.

Demirel, Harun Reşit, "Adâlet Kavramı ve İsnâaşeriyye'de Sahâbenin Adâleti Meselesi", *Mütefekkir*, 2015; 2(3): 41-76.

Erul, Bünyamin, "Hadis Problemleri", *Hadis* (edit. Zişan Türcan), Grafiker Yay. Ankara 2016, s. 557-576.

Esterebâdî, Muhammed Emin (ö. 1036/1626), *el-Fevâidü'l-medeniyye*, Müessesetü neşri'l-İslâmî li Câmiati müderrisîn, Kum 1424.

Gureyfi, Muhyüddîn el-Müsevî, *Kavâidü'l-hadîs*, Müessesesetü es-Seyyide el-Ma'sûme el-İslâmiyye li'l-buhûs, yy. 1429/2008.

Hasan es-Sadr, *Nihâyetü't-dirâye fî şerhi'r-risâle el-mevsûme bi'l-vecîze li'l-Bahâf* (nşr. Mâcîd el-Garbavî), yy. 1413.

———, *Te'sîsü's-şîa-İsnâaşeriyye li ulûmi'l-İslâm*, Dârü'l-kütübî'l-İrâkiyye, Kâzımiyye, 1370/1951.

Hubbullah, Haydar, *Nazariyyetü's-sünne fî'l-fikri'l-İmamiyyi's-Şîf: et-tekevvün ve's-sayrure*, Müessesetü intişârü'l-Arabî, Beyrut 2011.

———, *Hucciyetü's-sünne fî fikri'l-İslâmî*, İntişârü'l-Arabî, Beyrut 2011.

Hur el-Âmilî, Muhammed b. Hasan b. Ali el-Meşgarî (ö. 1104/1692), *Vesâilu's-Şîa ilâ tahsîli mesâli's-şerîa*, (thk. Muhammed Rızâ el-Hüseynî el-Celâlî), Müessesetü Âli Beyt li ihyâi't-türâs, Kum ts..

———, *el-Fusûlü'l-mühimme fî usûli'l-eimme* (thk. M. b. Muhammed Hüseyin), Müessesetü meârif'l-İslâmî, 1418/1997.

Hüseyin b. Said el-Kûfi Ebû Muhammed el-Avâzî, *Kitâbü'z-zühd*, Matbaatü'l-ilmîyye, Kum 1399/1978.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şehabeddin Ahmed İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), *el-İsâbe* (thk. Adil Ahmed) Dârü kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1415/1994.

İhsâî, Şeyh el-Cezâirî, *İzâletü'l-vasıyye an mebâhisi'l-isme*, Şebeke-tü'l-fıkr, 1432/2012.

Kummî, Ebü'l-Hasan Ali b. İbrâhim, *Tefsirü'l-Kummî* (thk. Tayyib el-Musevi el-Cezâirî), Mektebetü'l-Hüdâ, yy. 1387/1958.

Kutluay, İbrahim, "Küleynî'nin *el-Kâfi* Adlı Eserinde Hz. Ali İle İlgili Bazı Rivâyetlerin Tenkit ve Değerlendirilmesi" *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi = Journal of Divinity Faculty of Hitit University*, Ankara 2014/2, XIII. cilt, S. 26, s. 5-42.

———, "İmâmiyye'ye Göre Sahâbenin Adaleti Problemi", *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe-II -Sahâbe ve Rivâyet İlimleri- Tebliğ ve Müzakereler*, İstanbul, 2016, s. 75-114.

Kuzudişli, Bekir, "Şia ve Hadis", Hadis (edit. Zişan Türcan), Grafike Yay. Ankara 2016.

Küleynî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kub (ö. 329/939), *el-Kâfi Menşûratü'l-fecr*, Beyrut 1428/2007.

Liyakat, Takim, *A Brief History of Ijtihad in Twelver Shi'ism* McMaster University, Kanada.

Mâmekânî, Abdullah b. Muhammed Hasan (ö.1351/1932), *Mikbâsu'l hidâye fî ilmi'd-dirâye* (thk. Muhammed Rıza el-Mâmakânî), Müessesetü Âl i Beyt li ihyâi türâs, Beyrut 1428/2007.

Meclisî, Muhammed Bâkır, *Bihârü'l-envâri'l-câmia li-düreri ahbâri' eimmeti'l-ethâr: el-adl ve'l-meâd*, Müessesetü'l-vefa, Beyrut 1983/1403.

Mevânî, Hamid, *Doctrine of Imamate in Twelver Shi'ism* (Yayımlanmamış doktora tezi), Institute of Islamic Studies, McGill University Montreal, 2005.

Modarressi, Hossein, *An Introduction to Shi'i Law: A Bibliographic Study*, Ithaca Press, London 1984.

———, "Rationalism and Traditionalism in Shîfî Jurisprudence: A Preliminary Survey", *Studia Islamica*, no. 59 (1984), s. 141-158.

Momen, Moojan, *The Introduction to Shi Islam the History and Doctrines of Twelver Shi'ism*, Yale University Press, London 1985.

Muzaffer, Rıza, *Usulü'l-fıkh*, Necef, 1967.

Müfid, Ebû Abdullah İbnü'l-Muallim Muhammed b. Muhammed (ö.413/1022), *en-Nüketü'l-i'tikâdiyye*, Dârü'l-Müfid, Beyrut 1414/1993.

Nürî, Mirza Hüseyin Muhaddis (ö. 1320/1902), *Müstedrekü'l-vesâil ve müstenbetü'l-mesâil*, İhyâu türâs, Beyrut 1408/1987.

Sadûk, Ebû Ca'fer Şeyh Sadûk Muhammed b. Ali b. Hüseyin (ö. 381/991), *İ'tikâdât* (thk. İsam Abdüsseyyid), Mu'temerü Âlemî, Kum 1413/1992.

———, *el-Emâlî*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Kum 1404/1984.

———, *Men lâ yahduruhü'l-fakîh* (tashîh Hüseyin el-A'lemî), Müessesetü âlemî li'l-matbuât, Beyrut ts.

Saffâr, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Ferruh el-Kummî (ö.290/902), *Besâirü'd-derecât*, Menşuratü'l-A'lemî, Beyrût, 1431/2010.

Sâmîr el-Umeydî, Hâşim Habîb, *Difâ' ani'l-Kâfi, Dirâsetün nakdiyyetün mukâranetün li ehemmi't-tu'ûn ve ş-şübühâti'l-müşâre havle kitabi'l-Kâfi li ş-Şeyh el-Küleynî*, Merkezü'l-ğadîr li'd-dirâseti'l-İslâmiyye, 1415/1995.

Semâhicî, Abdullah "İmamiyye Şiası'nın İki Ekolü Ahbârîler ve Usûlîler Arasındaki Temel Farklar" (çev. İbrahim Kutluay), *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV. cilt, 7. sayı, Şırnak, 2013/1, s. 137-153.

Sübhânî, Ca'fer, *Doctrines of Shii Islam* (çev. Reza Shah-Kazemi) I. B. Tauris Publishers, The Institute of Ismaili Studies, New York, Londra 2001.

Tabâtabâî, *el-Mizân fi tefsîri'l-Kur'ân*, Müessesetü'l-âlemî li'l-matbuât, Beyrut 1973, XVI, 312-313.

Tabersî, Ebû Ali Eminüddin Fazl b. Hasan b. Fazl (ö. 548/1153), *Tefsîru mecmâu'l-beyân*, (thk. heyet) Müessesetü'l-âlemî li'l-matbuât, Beyrut 1415/1995.

Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan b. Ali (ö. 460/1067), *Tehzîbü'l-ahkâm* (thk. es-Seyyid Hasan Horsan) Dârü't-teârûfi li'l-matbuât, Beyrut 1412/1992.

———, *el-İstibsâr* (thk. M. Ca'fer Şemsüddin), Dârü't-teârûfi li'l-matbuât, Beyrut ts.

———, *el-Emâlî*, Dârü's-sekâfeti li'n-neşr, Kum 1414/1993.

———, *'Uddetü'l-usûl*, Sitare, Kum 1995.

———, *el-Mebcut fi fihhi'l-İmâmiyye*, el-Matbaatü'l-Haydariyye, Tahran 1967.

Öz, Mustafa, "İsnâaşeriyye", *DİA*, İstanbul 2012, XXXIX, 112-113.

———, "Ehl-i beyt" *DİA*, İstanbul 1994, X, 498-501.

Özpınar, Ömer, *İsnâaşeriyye Hadis Tarihinin Teşekkül Dönemi, Sebepler ve Sonuçlar*, Aybil Yayınları, Konya 2014.

el-Usûlü sittete aşara, Dârü'ş-şibsterî li'l-matbûât, Kum ty.

Watt, Montgomery, *Islam and The Integration of Society*, edit. W. J. H. Spott, Routledge & Kegan Paul, London 1966.